Drs. J.G.A. Overgaauw

DE FINANCIËLE POSITIE VAN DE NEDERLANDSE LANDBOUW (BEGIN 1963 EN BEGIN 1964)

Studie No. 57

LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT DEN HAAG 1 DEC. 1967

November 1967

Landbouw-Economisch Instituut - Conradkade 175 - 's-Gravenhage - Tel. 61.41.61
Publikatie toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding

INHOUDSOPGAVE

		Pagina
WOORD VOORAF		5
Hoofdstuk I	DOEL EN METHODE VAN HET ONDERZOEK	7
	§ 1. Het doel van het onderzoek	7
	§ 2. De enquête	8
	§ 3. Waardering kapitaalgoederen en "verlenging" van de steekproef	13
	§ 4. Vergelijking van gegevens uit het onderzoek met de bedrijfsuitkomstenstatistiek van het C.B.S.	13
Hoofdstuk II	KAPITAAL EN VERMOGEN VAN DE NEDERLANDSE LAND-BOUW	16
	§ 1. De balans van de Nederlandse landbouw	16
	§ 2. De activa van de Nederlandse landbouw	19
	§ 3. De bronnen van financiering	27
	§ 4. Nadere analyse van het vreemde vermogen	32
HOOFDSTUK III	MIDDELEN EN BESTEDINGEN VAN DE NEDERLANDSE LANDBOUWERS (BEDRIJVEN > 5 HA)	40
	§ 1. Omvang en herkomst van de beschikbaar gekomen middelen	40
	§ 2. Besteding van de beschikbaar gekomen middelen	43
	§ 3. De besparingen van de landbouwers	49
HOOFDSTUK IV	DE VRAAG NAAR VERMOGEN IN DE PERIODE 1957-1963	53
	§ 1. De vermogensbehoefte in 1957-1963	53
	§ 2. Vermogensvoorziening in 1957-1963	55
SAMENVATTING		58
BIJLAGEN		

WOORD VOORAF

In dit verslag zijn de resultaten neergelegd van een onderzoek naar de vermogens- en schuldenpositie van de Nederlandse landbouw in de jaren 1962/63 en 1963/64. Het onderzoek werd, mede op verzoek van de Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Bank te Utrecht en de Coöperatieve Centrale Boerenleenbank te Eindhoven, ingesteld omdat grote behoefte bestond aan recente informatie over de financiële positie van de Nederlandse landbouw. De laatst bekende gegevens hierover hadden namelijk betrekking op het jaar 1957.

De uitkomsten van het onderhavige onderzoek boden tevens de gelegenheid de prognose te toetsen die de Commissie Landbouwkrediet in haar rapport: "Het Landbouwkrediet in Nederland" (1960) opstelde met betrekking tot de in de jaren na 1957 te verwachten stijging van de vermogensbehoefte in de landbouw en de wijze waarop in deze vermogensbehoefte zou worden voorzien.

De gegevens over de financiële positie van de Nederlandse landbouw in 1962/63 en 1963/64 steunen op een enquête onder een groep aselect gekozen landbouwbedrijven, waaraan vele landbouwboekhoudbureaus (zowel van de V.L.B. als particuliere administratiekantoren) hun welwillende medewerking hebben verleend.

De enquête zelf en de verwerking van het materiaal vroegen veel tijd. Dit gevoegd bij het feit dat de boekhoudbureaus pas met de invulling van de formulieren konden beginnen nadat de fiscale boekhouding van het desbetreffende bedrijf voor het boekjaar in kwestie was afgesloten, is de oorzaak dat het moment van publikatie van het onderzoek zoveel later valt dan de periode waarop het onderzoek betrekking heeft. Het ligt evenwel in de bedoeling om in de toekomst het jaarlijkse onderzoek naar de financiële positie van de Nederlandse landbouw te baseren op de door het L.E.I. zelf geadministreerde bedrijven, die namelijk met ingang van het boekjaar 1967/68 volgens een aselecte steekproef zijn gekozen. Dit zal de periode tussen het einde van het boekjaar en het tijdstip van publikatie aanzienlijk kunnen bekorten.

Wanneer ook de gegevens van het in bewerking zijnde hierop volgende jaar beschikbaar zijn, zal tot een verder gaande evaluatie van de financiële positie van de landbouw kunnen worden gekomen, dan thans in verband met de tijd mogelijk was; o.m. door vergelijking met de vermogensvoorziening in andere bedrijfstakken en in de landbouw in andere landen.

De opzet en voorbereiding van dit onderzoek zijn grotendeels verricht door drs. W. van Ellinkhuizen, die intussen de L.E.I.-dienst heeft verlaten. Het onderzoek is voortgezet door drs. J.G.A. Overgaauw met assistentie van K. Lodder, onder leiding van C. Bos, pl.v. hoofd van de afdeling Algemeen Economisch Onderzoek.

DE DIRECTEUR,

's-Gravenhage, november 1967

(Dr. A. Maris)

HOOFDSTUK I

DOEL EN METHODE VAN HET ONDERZOEK

§ 1. Het doel van het onderzoek

Dit onderzoek beoogt een representatief beeld te geven van de financiële positie van de Nederlandse landbouw (exclusief tuinbouw) in de jaren 1962/63 en 1963/64.

De landbouw wordt bedreven in persoonlijke ondernemingen, waarin bedrijfsvermogen en privé-vermogen sterk vervlochten zijn; met name bij de passiva is daarom een toerekening van de bronnen van financiering (schulden) aan bedrijf en privé zeer arbitrair. Voor ons onderzoek zijn dan ook - door middel van een enquête - gegevens verzameld over de bezittingen en schulden van de boeren. Het beeld van de financiële positie van de Nederlandse landbouw dat deze gegevens opleveren, valt dus samen met de financiële positie van de Nederlandse landbouwers.

Het accent van dit onderzoek ligt op de omvang en aard van de schulden en van de liquiditeiten. De informatie hierover is rechtstreeks aan de enquête ontleend.

Om een totaal beeld van de financiële positie te verkrijgen, gaat aan de afzonderlijke behandeling van schulden en liquiditeiten een balans van de Nederlandse landbouw vooraf. De in deze balans opgenomen waarde van de in de landbouw werkzame kapitaalgoederen kon niet aan de enquête worden ontleend, die namelijk berustte op de fiscale administratie van de steekproefbedrijven. In de voor fiscale doeleinden opgemaakte balans wijkt de waarde van de kapitaalgoederen (met name grond en gebouwen) meestal af van de bedrijfseconomische waarde. Voor de opstelling van de balans voor de Nederlandse landbouw is daarom een afzonderlijke waardering van de kapitaalgoederen toegepast. Uit deze balans is het aandeel van het eigen vermogen in de financiering van de totale vermogensbehoefte af te leiden.

Bij dit onderzoek is niet alleen een beeld gegeven van de financiele positie op een bepaald tijdstip, i.c. aan het begin van het jaar 1963 en van het jaar 1964, maar ook is aandacht besteed aan de mutaties die er in de loop van beide voorafgaande boekjaren in de (geld)middelen hebben plaatsgehad. Hierbij is bezien uit welke bronnen de middelen van de landbouwbedrijven afkomstig zijn en voor welke doeleinden deze middelen zijn aangewend.

Voor zover mogelijk zijn vergelijkingen met het jaar 1957 gemaakt. Dit is nl. het laatste jaar waarvan enigermate vergelijkbaar cijfermateriaal m.b.t. de financiële positie van de Nederlandse landbouw bestaat. Dit materiaal is indertijd door de Commissie Landbouwkrediet gebruikt voor haar analyse van de financiële positie van de landbouw en voor het opstellen van een prognose van de ontwikkeling van de vermogensbehoefte over de periode 1957-1967 en de wijze waarop hierin kon worden voorzien.

Aan het einde van het rapport is nagegaan in hoeverre in de periode 1957-1963 de door de Commissie verwachte ontwikkelingen zich inderdaad hebben voorgedaan.

§ 2. De enquête

a. De onderzochte bedrijven

Een groot deel van de gegevens van het onderzoek is ontleend aan een aselecte, naar gebied en grootteklasse gestratificeerde 1) steekproef uit de Nederlandse landbouwbedrijven.

Aanvankelijk was het de bedoeling de steekproef te trekken uit alle landbouwbedrijven, met uitzondering van landbouwbedrijven waarvan de genormaliseerde arbeidsbehoefte 2) kleiner is dan een half manjaar en van landbouwbedrijven waar meer dan 50% van de totale arbeidsbehoefte 2) voor tuinbouw wordt aangewend. Het bleek echter bijzonder moeilijk van de kleine landbouwbedrijven (kleiner dan 5 ha) - via de schriftelijke enquête bij de boekhoudbureaus - de nodige gegevens te verkrijgen. Daarom moest er van worden afgezien deze groep kleine bedrijven ook in de enquête te betrekken. De steekproefpopulatie omvat derhalve de landbouwbedrijven:

- met een oppervlakte van meer dan 5 ha;
- waarvan de totale genormaliseerde arbeidsbehoefte meer dan een half manjaar bedraagt en
- waarbij de arbeidsbehoefte voor tuinbouw minder is dan 50% van de totale arbeidsbehoefte.

De bedrijven die aan deze voorwaarden voldoen, omvatten verreweg het grootste deel van de Nederlandse landbouw. Dit maakt aanvulling van de uitkomsten van de steekproefpopulatie tot de landbouw als geheel zonder grote fouten mogelijk.

Tabel 1 geeft een beeld van de totale populatie.

Tabel 1

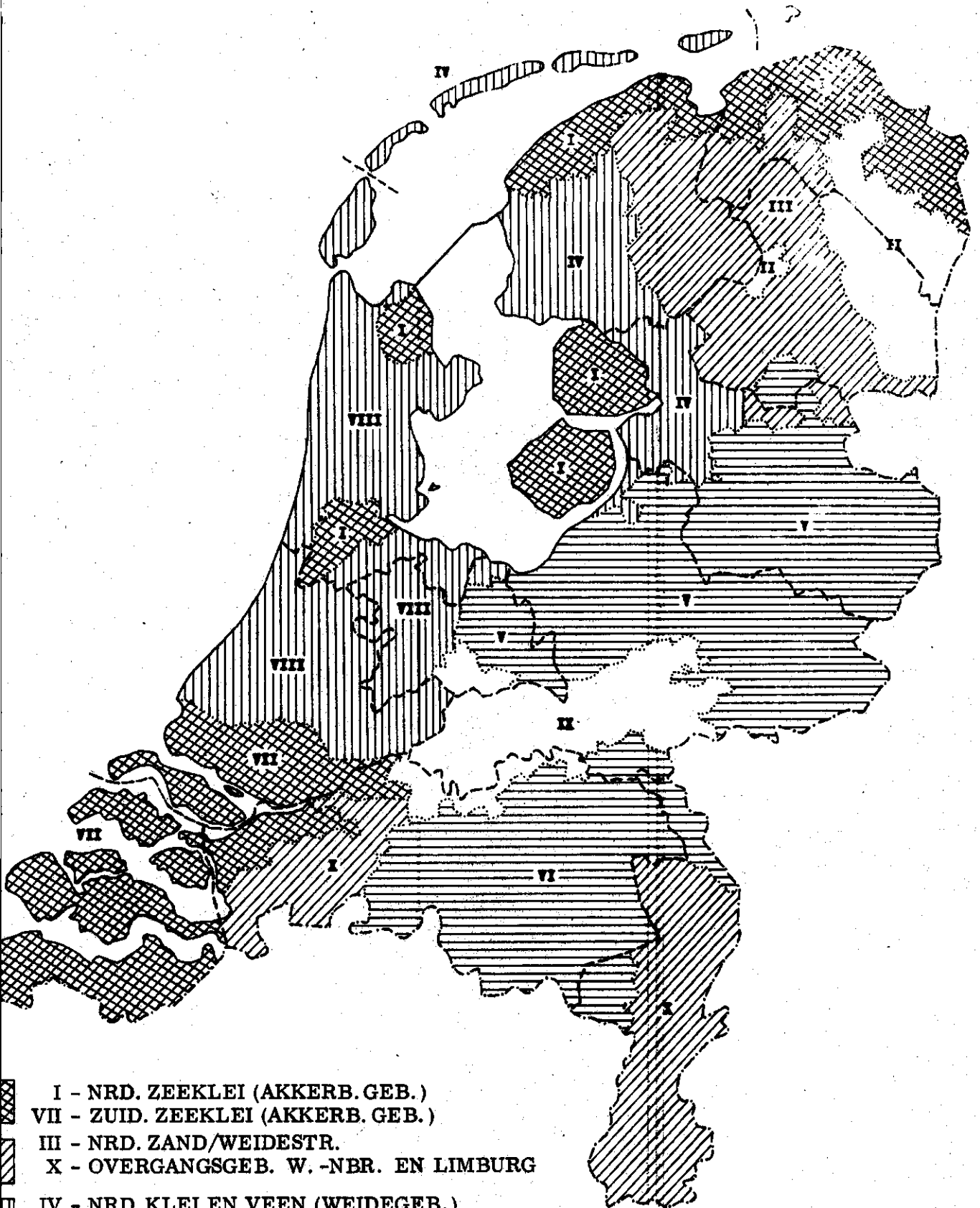
AANTAL LANDBOUWBEDRIJVEN IN MEI 1962
(>0,5 manjaar arbeidsbehoefte; <50% van de totale arbeidsbehoefte bestemd voor tuinbouw)
(in honderdtallen)

Gebieden *)	Grootteklasse in ha							
	< 5	5-<10	10-<15	15-<20	20-<30	30-<50	≥ 50	totaal
Noordelijke zeeklei (akkerbouwgebieden)	12	15	14	10	20	23	8	102
Veenkoloniën en Westerwolde (akkerbouwgebieden)	3	10	19	11	14	6	1	64
Noordelijke zandgebieden (weidestreken)	31	65	45	28	20	8	0	197
Noordelijke klei- en veengronden (weidestreken)	15	33	22	15	20	9	1	115
Centrale zand- en rivierkleigebied (gemengde bedrijven)	132	164	69	32	20	6	2	425
Zuidelijk zandgebied (gemengde bedrijven)	36	90	57	21	8	2	0	214
Zuidelijk zeeklei (akkerbouwgebieden)	11	23	22	13	14	14	7	104
Utrechts-Hollands weide- en tuinbouwgeb. (weidestreken)	30	44	49	39	30	10	0	202
Stroomgebied van de grote rivieren	21	28	21	6	8	3	0	87
Overgangsgebieden Limburg en West-Noordbrabant	27	50	38	15	9	3	1	143
Totaal	318	522	356	190	163	84	20	1653

*) Zie kaartje, blz. 9.

1) Afhankelijk van de vermoedelijke spreiding binnen de klassen, zijn voor de diverse gebieden en grootteklassen verschillende steekproefpercentages gekozen. Bij de gegeven omvang van het onderzoek is hierdoor voor de belangrijkste geaggregeerde gegevens (althans wat de eventuele toevallige fouten betreft) een zo groot mogelijke nauwkeurigheid bereikt.

2) Volgens arbeidsnormen 1962.

I - NRD. ZEEKLEI (AKKERB. GEB.)
VII - ZUID. ZEEKLEI (AKKERB. GEB.)
III - NRD. ZAND/WEIDESTR.
X - OVERGANGSGEB. W. -NBR. EN LIMBURG
IV - NRD. KLEI EN VEEN (WEIDEGEB.)
VIII - UTRECHT EN HOLLAND (WEIDE- EN TUINBOUWGEB.)
V - CENTR. ZAND - RIVIERKLEI (GEMENGDE GEB.)
VI - ZUID. ZAND (GEMENGDE GEB.)
II - VEENKOLONIEN/WOLDEN (AKKERB. GEB.)
IX - STROOMGEBIED GROTE RIVIEREN

De steekproef omvatte aanvankelijk ca. 900 landbouwbedrijven. Hiervan zijn om verschillende redenen bedrijven afgevallen. De meest voorkomende oorzaken hiervan waren:
- verscheidene boekhoudbureaus kwamen de toezegging mee te werken niet tijdig na;
- weigeringen om aan het onderzoek deel te nemen, zowel door boeren als door boekhoudbureaus;
- de administratie van de bedrijven was onvoldoende.

In totaal is 34% van de steekproefbedrijven afgevallen; voor de verschillende grootteklassen gelden de volgende percentages:

5 - <10 ha	37	20 - <30 ha	34
10 - <15 ha	27	30 - <50 ha	44
15 - <20 ha	31	≥50 ha	49

Het uiteindelijk aantal steekproefbedrijven waarop het onderzoek gebaseerd is bedraagt 591. De verdeling van deze steekproefbedrijven is in tabel 2 weergegeven.

Tabel 2

AANTAL LANDBOUWBEDRIJVEN IN DE STEEKPROEF
(>0,5 manjaar arbeidsbehoefte; >5 ha; <50% van de totale arbeidsbehoefte bestemd voor tuinbouw)

Gebieden	Grootteklasse (in ha)						
	5-<10	10-<15	15-<20	20-<30	30-<50	≥50	totaal
Noordelijke zeeklei (akkerbouwgebieden)	4	5	4	11	21	8	53
Veenkoloniën en Westerwolde (akkerbouwgebieden)	2	9	2	10	2	2	27
Noordelijke zandgebieden (weidestreken)	16	17	16	13	7	2	76
Noordelijke klei- en veengronden (weidestreken)	4	6	8	14	8	.	40
Centrale zand- en rivierkleigebieden (gemengde bedrijven)	37	33	23	15	5	1	114
Zuidelijk zandgebied (gemengde bedrijven)	26	22	8	3	3	1	63
Zuidelijk zeeklei (akkerbouwgebieden)	3	7	5	5	14	9	43
Utrechts-Hollandse weide- en tuinbouwgeb. (weidestreken)	10	22	29	24	7	2	94
Stroomgebied van de grote rivieren	9	9	7	5	6	1	37
Overgangsgebieden Limburg en West-Noordbrabant	11	17	7	6	2	1	44
Totaal	122	147	109	111	75	27	591
Steekproefpercentage	0,23	0,41	0,57	0,68	0,89	1,35	0,44

Door toepassing van een weging per cel is uit de gegevens van de steekproefbedrijven een totaalbeeld samengesteld van de financiële positie van de Nederlandse landbouwbedrijven groter dan 5 ha.

b. Wijze van verkrijging van de gegevens

Voor de verzameling van de gegevens bij de steekproefbedrijven is gebruik gemaakt van enquêteformulieren. Deze formulieren zijn aan de boekhoudbureaus en administratiekantoren gezonden die de administraties van de bedrijven in de steekproef verzorgden. De enquêteformulieren konden voor een belangrijk deel worden ingevuld aan de

hand van voor de fiscale aangifte vereiste gegevens. Voor bepaalde vragen op het formulier was het echter vaak nodig dat het boekhoudbureau contact opnam met de desbetreffende boer voor een juiste en volledige invulling.

De gegevens van de ingevulde formulieren zijn op ponskaarten overgebracht en via een computer verwerkt.

c. Vraagstelling op het enquêteformulier

De enquêteformulieren hebben betrekking op de boekjaren 1962 (1962/63) en 1963 (1963/64) en de balansen aan het eind van deze boekjaren. Het formulier 1962/63 is iets uitgebreider dan dat van 1963/64.

De gevraagde gegevens hebben niet alleen betrekking op de exploitatie van het eigen landbouwbedrijf, maar ook op eventuele nevenbedrijven of -beroepen, deelnemingen, beleggingen, erfenissen, schenkingen enz. Dit gehele complex van factoren is immers van invloed op de financiële positie van het landbouwbedrijf.

Het enquêteformulier bestaat uit drie delen:

1. financiële mutaties;
2. balans per eind boekjaar (voor een deel van de debetposten en voor alle creditposten wordt ook de beginbalans gevraagd);
3. aanvullende vragen.

Ad 1. De financiële mutaties beogen een beeld te geven van enerzijds de in de loop van een boekjaar ter beschikking gekomen middelen en anderzijds de besteding van deze middelen; het een en ander gerubriceerd naar bron en bestemming.

Tot de beschikbaar gekomen middelen zijn gerekend:

- de uit exploitatie van het landbouwbedrijf voortvloeiende netto-inkomsten;
- de door lening op lange termijn beschikbaar gekomen middelen;
- de diverse opbrengsten, zoals: de beschikbaar gekomen middelen uit verkoop van onroerende goederen en roerende bedrijfsgoederen of deelnemingen, ontvangen nettopachten en -huren, ontvangen aflossingen op leningen u/g, interest en dividend van beleggingen, boekwinsten courante effecten, uitkeringen sociale verzekeringen enz.;
- ontvangen erfenissen en schenkingen. Erfenissen en schenkingen in natura zijn behandeld alsof zij in geld zijn verkregen en eerst daarna worden besteed; weggeschonken goederen zijn beschouwd als verkochte goederen waarvan de tegenwaarde - i.c. de boekwaarde - geschonken is;
- netto-inkomsten uit nevenbedrijf of -beroep en andere neveninkomsten;
- arbeidsinkomen van medewerkende gezinsleden voor zover niet in geld verrekend (begrepen in exploitatiesaldo).

Ad 2. Voor de balansgegevens van de geënquêteerde bedrijven is gebruik gemaakt van de voor fiscale doeleinden gevoerde administraties. Van de boekwaarden van duurzame produktiemiddelen - die in de fiscale boekhoudingen sterk kunnen afwijken van de werkelijke waarden - is in dit verslag echter geen gebruik gemaakt.

Ad 3. De aanvullende vragen hebben betrekking op de ondernemingsvorm van het landbouwbedrijf, de gezinssamenstelling, het tijdstip van bedrijfsaanvaarding, de opvolgingssituatie, de rechtsvorm van grondgebruik (eigendom/pacht) en de verrichte investeringen.

§ 3. Waardering kapitaalgoederen en "verlenging" van de steekproef

Ten behoeve van de opstelling van de balans voor de Nederlandse landbouw als geheel is - zoals in § 1 reeds werd meegedeeld - buiten de gegevens van de enquête om, de waarde bepaald van de in de landbouw werkzame kapitaalgoederen.

In bijlage 1 is nader uiteengezet op welke wijze deze waardebepaling voor de verschillende duurzame produktiemiddelen is uitgevoerd.

Voor de overige posten van de balans van de gehele Nederlandse landbouw - i.c. schulden en vorderingen op lange termijn, liquiditeiten en schulden op korte termijn - is wèl gebruik gemaakt van de uit de enquête verkregen gegevens, met dien verstande dat deze gegevens zijn aangevuld ("verlengd") voor de groep bedrijven buiten de populatie. Voor een nadere toelichting zij verwezen naar bijlage 1.

Behalve de balans van de Nederlandse landbouw als geheel, is een balans gegeven van het door de enquête bestreken deel van de landbouw (dus exclusief bedrijven onder 5 ha).

§ 4. Vergelijking van gegevens uit het onderzoek met de bedrijfsuitkomstenstatistiek van het C.B.S.

Uit de enquête komen gegevens beschikbaar over de totale inkomsten uit de verkoop van produkten op de landbouwbedrijven >5 ha. Deze cijfers lenen zich voor vergelijking met de ontvangsten van landbouwprodukten die voor dezelfde populatie uit de bedrijfsuitkomstenstatistiek van het C.B.S. berekend kunnen worden (zie tabel 3).

Tabel 3

ONTVANGSTEN VAN LANDBOUWPRODUKTEN IN 1962/63 OP LANDBOUWBEDRIJVEN GROTER DAN 5 HA

	Volgens financieringsonderzoek	Afgeleid uit bedrijfsuitkomstenstatistiek van het C.B.S.	Verschil t.o.v. cijfers van het financieringsonderzoek
	in mln. guldens		in %
Melk en zuivelprodukten	1.636	1.700	+ 4
Eieren en pluimvee	338	367	+ 9
Varkens	518	567	+ 9
Omzet en aanwas rundvee	548	546	- 1
Akkerbouwprodukten	1.135	1.120	- 1
Tuinbouwprodukten	61	84	+ 38
Totaal	4.236	4.383	+ 3

Het blijkt dat de opbrengsten van veehouderij- en tuinbouwprodukten in de bedrijfsuitkomstenstatistiek hoger zijn dan volgens onze enquête. Deze verschillen, die - met uitzondering van die in de opbrengsten van tuinbouwprodukten - betrekkelijk gering zijn, kunnen ten dele worden toegeschreven aan de volgende verschillen in uitgangspunten.

- De C.B.S.-statistiek omvat alle bedrijven > 5 ha, terwijl de steekproefpopulatie voor het financieringsonderzoek beperkt is tot bedrijven > 5 ha met een arbeidsbehoefte groter dan een half manjaar en waarop voorts minder dan 50 % van de genormaliseerde arbeidsbehoefte betrekking heeft op tuinbouw.
- Voor de C.B.S.-statistiek zijn - in tegenstelling tot onze enquête - interne leveringen en privé- verbruik tot ontvangsten gerekend.
- Voor een deel van de steekproefbedrijven van het financieringsonderzoek valt het boekjaar samen met het kalenderjaar, voor een ander deel loopt het van mei tot mei; het boekjaar van de bedrijven waarop de bedrijfsuitkomstenstatistiek is gebaseerd loopt uitsluitend van mei tot mei.
- Het relatief grote verschil tussen beide bronnen inzake de opbrengsten van tuinbouwprodukten, moet toegeschreven worden aan uiteenlopende definities van het begrip tuinbouwprodukt.

Op grond van het bovenstaande menen wij te mogen concluderen dat deze uitkomsten van ons onderzoek in redelijke overeenstemming zijn met wat uit andere bron bekend is. Men mag dan ook hopen dat de informatie over de financiële positie die uit de steekproef is verkregen, een redelijk betrouwbaar beeld geeft van de werkelijke financiële situatie van de steekproefpopulatie.

HOOFDSTUK II

KAPITAAL EN VERMOGEN VAN DE NEDERLANDSE LANDBOUW

§ 1. De balans van de Nederlandse landbouw

Een totaalbeeld van de activa en passiva van de Nederlandse landbouw 1) aan het begin van het jaar 1963 is in de balans (tabel 4) weergegeven. De interne financiering in de landbouw - vorderingen van landbouwers op andere landbouwers en het verpachten van grond en gebouwen van landbouwers aan andere agrariërs - komt tot uiting in de tussen haakjes geplaatste bedragen. Deze zijn niet in de telling opgenomen.

De activa omvatten:
- de totale in de landbouw werkzame kapitaalgoederenvoorraad (excl. tuinbouwbedrijven) (19,7 mld. gld.);
- de vorderingen op lange termijn (0,6 mld. gld.);
- de liquiditeiten (2,6 mld. gld.);
- bezittingen buiten de landbouw (0,3 mld. gld.).

Op deze balans zijn alle landbouwgronden (2,27 mln. ha, waarvan 1,07 mln. ha in eigendom van exploitant) en alle gebouwen onder de activa opgenomen; de pacht is dus beschouwd als een vorm van financiering. Rekent men het agrarische grondbezit van niet-landbouwers niet tot het landbouwvermogen dan komt men tot de volgende bedragen:
- grond en gebouwen in eigendom en tevens in eigen exploitatie (7,5 mld. gld.);
- grond en gebouwen door landbouwers verpacht aan andere agrariërs (0,7 mld. gld.);
- overige kapitaalgoederen (4,9 mld. gld.);
- vorderingen op lange termijn (0,6 mld. gld.);
- liquiditeiten (2,6 mld. gld.);
- bezittingen buiten de landbouw (0,3 mld. gld.).

Bij de samenstelling van de balans van de gehele Nederlandse landbouw is zowel gebruik gemaakt van de gegevens van de enquête als van berekeningen die onafhankelijk van de enquête zijn gemaakt.

---

1) De Nederlandse landbouw omvat hier alle landbouwers, d.w.z. zij die hun hoofdberoep in akkerbouw en veehouderij hebben, alsmede de in de landbouw gebruikte grond en gebouwen enz. in eigendom van niet-landbouwers. Voor de niet-landbouwers is dus alleen het naar schatting in de landbouw werkzame kapitaal en vermogen opgenomen.

Tabel 4

BALANS VAN DE NEDERLANDSE LANDBOUW BIJ DE AANVANG VAN HET BOEKJAAR 1963/1964
(in mln. gld.)

Kapitaal			Vermogen		
1. Kapitaalgoederen			1. Verpachtersvermogen		
Grond en gebouwen, door exploitant gepacht	7.250		Waarde van de grond en gebouwen verpacht door niet-agrariërs	6.600	
in eigendom	7.550		Waarde van de grond en gebouwen verpacht door agrariërs	(650)	
Totale waarde grond en gebouwen	14.800		Totaal verpachtersvermogen		6.600
Dode inventaris	1.200				
Veestapel	3.160		2. Vreemd vermogen		
Voorraden produktiemiddelen en veldinventaris	550		a. Schuld op lange termijn		
Totaal kapitaalgoederen		19.710	Familieleden 1), waarvan:		
			niet-agrariërs	944	
2. Vorderingen op lange termijn			agrariërs 2)	(115)	
Aandeel onverdeelde boedel buiten eigen bedrijf	116		Overige particulieren en instellingen, waarvan:		
Ledenrekeningen bij coöperaties	169		niet-agrariërs	288	
Leningen u/g op lange termijn tegen zakelijke zekerheid aan:			agrariërs	(26)	
niet-agrariërs	70		Landbouwkredietinstellingen	592	
agrariërs	(44)		Overige banken en instit. beleggers	346	
Overige leningen u/g op lange termijn aan:			Overige leningen op lange termijn	50	
niet-agrariërs	218		Totale schuld op lange termijn	2.220	
agrariërs	(97)				
Totaal vorderingen op lange termijn		573	b. Schuld op korte termijn		
			Landbouwkredietinstellingen	101	
3. Liquiditeiten			Overige banken	48	
Voorraden gereed produkt	131		Leveranciers	426	
Bedrijfsvorderingen op korte termijn	456		Belastingen	87	
Courante effecten	384		Overige schuld op korte termijn	126	
Kas en giro	167		Totale schuld op korte termijn	788	
Rek.-crt. Landbouwkredietinstell.	222				
Spaarrek. landbouwkredietinstell.	882		Totaal vreemd vermogen		3.008
Rek.-crt. overige banken	50				
Spaarrek. overige banken	86		3. Eigen vermogen		13.548
Spaarrek. andere spaarbanken	174		Waarvan verpachtersvermogen		(/. 650)
Totaal liquiditeiten		2.552			
4. Bezittingen buiten het bedrijf					
Grond verpacht aan niet-agrariërs	55				
Woningbezit buiten de landbouw	220				
Roerende goederen in nevenbedrijf, deelnemingen en incour. effecten	46				
Totaal bezittingen buiten het bedrijf		321			
Balanstotaal		23.156	Balanstotaal		23.156

1) Incl. schuld uit onverdeelde boedels en kostcontracten.
2) Waarvan ca. 31 mln. gulden tegen zakelijke zekerheid.

Tabel 5

BALANS VAN DE STEEKPROEFPOPULATIE 1) BIJ DE AANVANG VAN HET BOEKJAAR 1963/64
(in mln. gld.)

Kapitaal		Percentage v/d totale Nederlandse landbouw	Vermogen		Percentage v/d totale Nederlandse landbouw
1. Kapitaalgoederen			1. Verpachtersvermogen		
Grond en gebouwen,			Waarde van de grond en gebouwen		
door exploitant gepacht	6.800	94	verpacht door niet-agrariërs	6.190	
in eigendom	6.800	90	Waarde van de grond en gebouwen		
Totale waarde grond en gebouwen	13.600	92	verpacht door agrariërs	(610)	
Dode inventaris	1.125	94	Totaal verpachtersvermogen	6.190	94
Veestapel	2.700	85			
Voorraden produktiemiddelen			2. Vreemd vermogen		
en veldinventaris	520	95	a. Schuld op lange termijn		
Totaal kapitaalgoederen	17.945	91	Familie 2), waarvan		
			niet-agrariërs	855	
2. Vorderingen op lange termijn			agrariërs 3)	(105)	
Aandeel onverdeelde boedel			Overige particulieren en		
buiten eigen bedrijf	107		instellingen, waarvan		
Ledenrekeningen bij coöperaties	155		niet-agrariërs	258	
Leningen u/g op lange termijn			agrariërs	(24)	
tegen zakelijke zekerheid aan:			Landbouwkredietinstellingen	533	
niet-agrariërs	65		Ov. banken en instit. beleggers	312	
agrariërs	(41)		Ov. leningen op lange termijn	44	
Overige leningen u/g op lange			Totale schuld op lange termijn	2.002	90
termijn aan:					
niet-agrariërs	203		b. Schuld op korte termijn		
agrariërs	(88)		Landbouwkredietinstellingen	93	
Totaal vorderingen op lange			Overige banken	43	
termijn	530	92	Leveranciers	392	
			Belastingen	79	
3. Liquiditeiten			Overige schuld op korte termijn	116	
Voorraden gereed produkt	122		Totale schuld op korte termijn	723	92
Bedrijfsvorderingen op korte termijn	423				
Courante effecten	352		Totaal vreemd vermogen	2.725	91
Kas- en giro	153				
Rek.-crt. l.b.kredietinstellingen	204		3. Eigen vermogen	12.199	90
Spaarrek. l.b.kredietinstellingen	806		Waarvan: verpachtersvermogen	(/. 610)	
Rekening-courant overige banken	46				
Spaarrekeningen overige banken	80				
Spaarrek. andere spaarbanken	162				
Totaal liquiditeiten	2.348	92			
4. Bezittingen buiten bedrijf					
Grond verpacht aan niet-agrariërs	50				
Woningbezit buiten de landbouw	200				
Roerende goederen in nevenbedrijf,					
deelnemingen en incour. effecten	41				
Totaal bezittingen buiten bedrijf	291	91			
Balanstotaal	21.114	91	Balanstotaal	21.114	91

1) Omvat alle landbouwers met bedrijven boven 5 ha met een normatieve arbeidsbehoefte die groter is dan een half manjaar waarvan minder dan 50% voor tuinbouw wordt aangewend.
2) Inclusief schuld uit onverdeelde boedels en kostcontracten.
3) Waarvan ca. 27 mln. gulden tegen zakelijke zekerheid.

Tabel 5 toont de balans van de landbouwbedrijven in de steekproefpopulatie en het procentuele aandeel dat de steekproefpopulatie in de verschillende posten van de balans van de Nederlandse landbouw vertegenwoordigt.

Tot goed begrip zij er aan herinnerd dat deze percentages alleen voor de kapitaalgoederen steunen op aan statistieken ontleende gegevens. Ten aanzien van het vreemde vermogen, vorderingen, liquiditeiten en bezittingen buiten het bedrijf, berusten de gegevens voor de gehele Nederlandse landbouw - en dus ook de genoemde percentages - op een op de oppervlakteverhouding gebaseerde "verlenging" van de steekproefgegevens.

Hoewel er van de totale kapitaalgoederenvoorraad 91% op de steekproefbedrijven aanwezig is, zijn er wel enige verschillen in het aandeel in de onderscheiden componenten van de kapitaalgoederenvoorraad. Zo is het aandeel van de bedrijven groter dan 5 ha in de waarde van de dode inventaris en in de voorraden produktiemiddelen hoger dan het gemiddelde aandeel van deze bedrijven in de totale kapitaalgoederenvoorraad. Daarentegen is het aandeel van de steekproefpopulatie in de veestapel kleiner, nl. 85%. Dit is toe te schrijven aan de relatief grote omvang van de veredelingslandbouw (varkens en kippen) op de kleine bedrijven. Het aandeel van de bedrijven groter dan 5 ha in de waarde van de veestapel is als volgt:

rundvee	90%
varkens	72%
landbouwpaarden	88%
schapen	91%
kippen en eenden	56%

Door het trekken van de benedengrens van 5 ha voor de te enquêteren bedrijven is dus een relatief groot deel van de veredelingslandbouw buiten beschouwing gebleven. Dit geldt vooral voor de pluimveestapel. Over het geheel genomen speelt dit echter geen rol van betekenis. Wij menen daarom uit tabel 5 te mogen concluderen dat de door middel van de enquête verkregen gegevens een zeer groot deel van de Nederlandse landbouw representeren. Door de omwerking van deze gegevens tot de gehele landbouw (tabel 4) zullen dan ook o.i. geen grote fouten zijn ontstaan.

De "verlenging" van de steekproefpopulatie tot de Nederlandse landbouw was voor de totaalcijfers goed mogelijk, maar bij verdere detaillering zou deze "verlenging" een te arbitrair karakter kunnen krijgen. Vandaar dat vele cijfers en tabellen in het volgende slechts betrekking hebben op de steekproefpopulatie. Daar deze echter - zoals gebleken is - het overgrote deel van de Nederlandse landbouw bestrijkt geven de desbetreffende cijfers toch een bruikbaar beeld van de Nederlandse landbouw.

§ 2. De activa van de Nederlandse landbouw

a. Kapitaalgoederen

Het totaal geïnvesteerde vermogen in alle kapitaalgoederen (incl. voorraden en veldinventaris) - werkzaam in de landbouw - bedroeg begin 1963 19,71 mld. gulden, dit is 6,35 mld. gulden meer dan begin 1957. Het betekent een stijging van 48% in deze periode van 6 jaar.

In duurzame kapitaalgoederen (incl. de veestapel) was begin 1963 19,16 mld. gulden geïnvesteerd. Een vergelijking van de componenten van de duurzame kapitaalgoederen (op basis van de landbouwtellingen) in 1957 en 1963 is in tabel 6 weergegeven.

Tabel 6

DUURZAME KAPITAALGOEDEREN (INCL. VEESTAPEL) VAN DE LANDBOUW
(in mln. gld.)

	Begin 1957	Begin 1963 (prijzen 1e half-jaar 1963)	Stijging in de periode 1957-1963		
			netto-investeringen in constante prijzen 1957	prijs-stijgingen	totaal
Grond en gebouwen: waarvan gepacht	4.540	7.250	240	2.470	+2.710
waarvan eigendom	4.720	7.550	255	2.575	+2.830
Totaal grond en gebouwen	9.260	14.800	495 [1]	5.045	+5.540
Dode inventaris	800	1.200	290	110	+ 400
Veestapel: rundvee	2.210	2.385	425	- 250	+ 175
varkens	245	335	40	50	+ 90
landbouwpaarden	210	170	-60	20	- 40
schapen	45	55	- 5	15	+ 10
kippen en eenden	190	215	45	- 20	+ 25
Totaal veestapel	2.900	3.160	445	- 185	+ 260
Totaal duurzame kapitaalgoederen	12.960	19.160	1.230	4.970	+6.200

1) Cultuurtechnische investeringen in grond (aandeel grondeigenaars) 305 mln. gld.
Netto-investeringen in gebouwen 290 mln. gld.
Desinvestering door afneming landbouwgrond ⁄100 mln. gld.
Totaal 495 mln. gld.

De toeneming van het geïnvesteerde vermogen in duurzame produktiemiddelen ad 6.200 mln. gulden was voor 4.970 mln. gulden veroorzaakt door prijsstijgingen. De grootste prijsstijgingen zijn te vinden bij het in grond en gebouwen geïnvesteerde vermogen, nl. 5.045 mln. gulden. De prijsstijgingen van grond en gebouwen zijn vooral opgetreden na 1 januari 1963 toen de prijsbeheersing van landbouwgrond werd losgelaten. De totale veestapel liet daarentegen een prijsdaling zien van 185 mln. gulden; de grootste prijsdaling vertoonde de rundveestapel (250 mln. gulden). Deze prijsdaling was echter incidenteel; na 1963 zijn de prijzen van het vee weer gestegen.

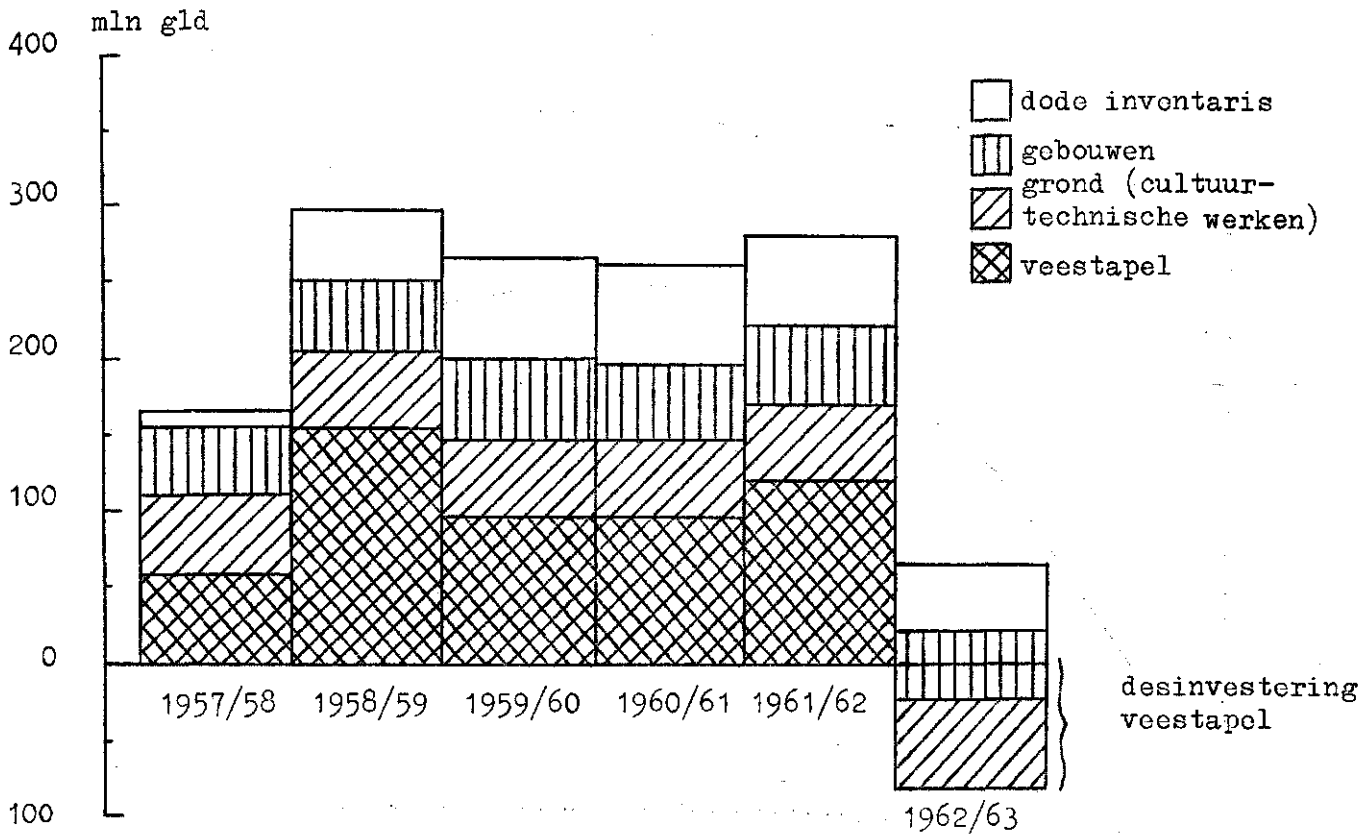
De netto-investeringen in duurzame produktiemiddelen (incl. de veestapel) beliepen in de periode 1957-1963 1.230 mln. gulden. Dit betekent een gemiddelde jaarlijkse groei van 1,5% (in constante prijzen van 1957). Voor grond en gebouwen bedroeg dit groeicijfer 0,9%. De veestapel

steeg - gemeten in constante prijzen van 1957 - jaarlijks met 2,4%. De sterkste groei vertoonden de netto-investeringen in dode inventaris (werktuigenpark); het gemiddelde jaarlijkse groeipercentage was 5,3.

De jaarlijkse netto-investeringen 1) in de verschillende componenten van de kapitaalgoederenvoorraad zijn in figuur 1 in beeld gebracht.

Figuur 1

NETTO-INVESTERINGEN IN DE LANDBOUW
(excl. desinvestering door afneming landbouwgrond)

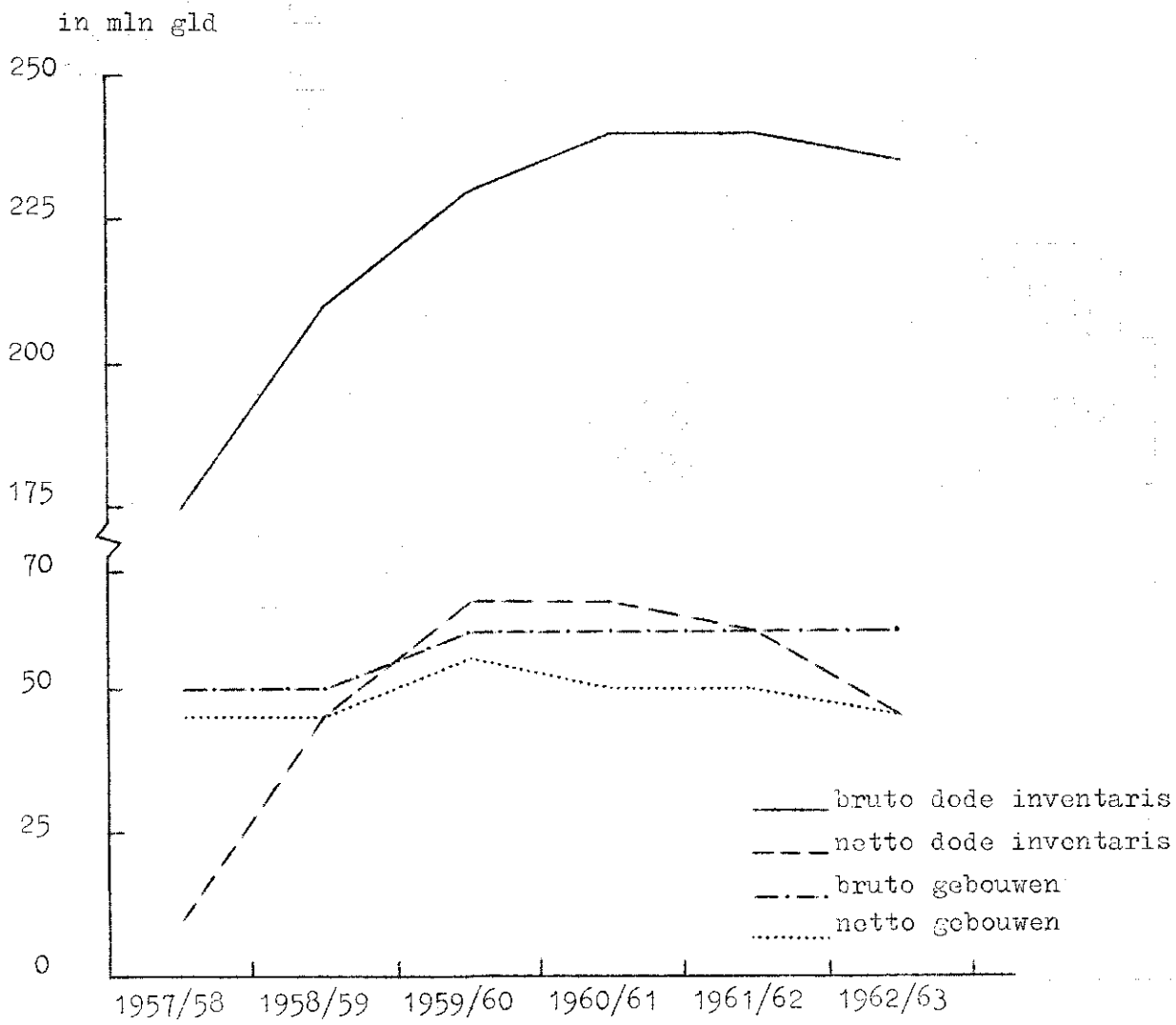
Hieruit blijkt dat de netto-investeringen in de verschillende kapitaalgoederen - met uitzondering van de veestapel - van jaar tot jaar een vrij constant beeld vertoonden. Alleen de netto-investeringen in dode inventaris in 1957/58 waren kleiner dan in de volgende jaren.

1) De gegevens zijn ontleend aan een lopend L.E.I.-onderzoek van de baten en lasten voor sectoren van de Nederlandse landbouw. De wijze van berekening van de investeringen is in bijlage 1 opgenomen.

In het voorgaande is alleen aandacht geschonken aan de netto-investeringen. Vergelijken wij nu de netto-investeringen met de bruto-investeringen (figuur 2) dan blijkt dat t.a.v. de grond en gebouwen het verschil tussen netto- en bruto-investeringen niet groot is als gevolg van het feit dat er alleen op de investeringen in gebouwen afgeschreven wordt. De bruto-investeringen in grond en gebouwen bedroegen in de periode 1957-1963 in totaal 545 mln. gulden, en de netto-investeringen 495 mln. gulden. Met betrekking tot de veestapel is geen bruto-investering berekend, daar dit hier een zeer arbitrair karakter zou hebben. Bij de dode inventaris lopen de bruto- en de netto-investeringen aanzienlijk uiteen. De bruto-investeringen in de jaren 1957-1963 bedroegen 1.330 mln. gulden, terwijl de netto-investeringen 290 mln. gulden waren. Dit betekent dat er aan afschrijvingen voor dode inventaris 1.040 mln. gulden opgebracht moest worden (gemiddeld 173 mln. gulden per jaar) 1).

Figuur 2

BRUTO- EN NETTO-INVESTERINGEN

1) Voor de wijze van berekening van de afschrijvingen zie bijlage 1.

b. Vorderingen op lange termijn

De vorderingen op lange termijn van alle landbouwers beliepen begin 1963 714 mln. gulden. Een gedeelte van deze vorderingen op lange termijn betreft echter interne financiering van de sector landbouw, nl. voor zover deze gelden uitgeleend zijn aan andere landbouwers. Begin 1963 was 141 mln. gulden uitgeleend aan andere agrariërs, zodat de vorderingen van de sector landbouw netto 573 mln. gulden bedroegen. Uiteraard kunnen ook in het aandeel in onverdeelde boedels buiten het eigen bedrijf nog interne vorderingen begrepen zijn.

Tabel 7 geeft een overzicht van de vorderingen op lange termijn (incl. de interne financiering) in 1963 en 1964 van bedrijven groter dan 5 ha, gesplitst naar pacht- en eigendomsbedrijven 1).

Tabel 7

VORDERINGEN OP LANGE TERMIJN VAN LANDBOUWBEDRIJVEN >5 HA (IN MLN. GLD.)
(balansdatum januari of mei)

	Totaal		Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	1963	1964	1963	1964	1963	1964
Aandeel in onverdeelde boedels buiten eigen bedrijf	107	117	53	53	54	64
Ledenrekeningen van coöperaties	155	166	61	67	94	99
Uitgeleende gelden tegen zakelijke zek. aan: agrariërs	41	44	16	19	25	25
niet-agrariërs	65	54	42	39	23	15
Overige uitgeleende gelden aan: agrariërs	88	97	48	54	40	43
niet-agrariërs	203	163	93	93	110	70
Totaal vorderingen op lange termijn	659	641	313	325	346	316

De vorderingen op lange termijn zijn begin 1964 iets lager dan begin 1963 als gevolg van het verminderen van de uitgeleende gelden aan niet-agrariërs; de overige vorderingen op lange termijn blijven vrijwel gelijk of nemen toe.

Een belangrijke post van de vorderingen op lange termijn vormen de ledenrekeningen van coöperaties; begin 1963 en begin 1964 bedroegen deze vorderingen resp. 155 mln. en 166 mln. gulden.

T.a.v. de verlangde zekerheid bij de uitleningen blijkt dat in beide jaren 27% van de uitgeleende gelden tegen zakelijke zekerheid of borgstelling is verstrekt.

1) Eigendomsbedrijven: bedrijven waarvan begin 1963 het hoofdgebouw in eigendom was en ten minste 25% van de bedrijfsoppervlakte; de overige bedrijven zijn pachtbedrijven. Het is mogelijk dat door aan- of verkoop van grond en gebouwen in de loop van het boekjaar 1963/64 verschillende bedrijven niet meer onder de aanvankelijke definitie vallen. Ten behoeve van de vergelijkbaarheid is de indeling naar pacht- en eigendomsbedrijven echter ongewijzigd gelaten.

c. Liquiditeiten

Om een volledige beoordeling te kunnen geven van de liquiditeitspositie van de Nederlandse landbouwbedrijven zou, behalve de gemaakte momentopname van liquide middelen en schulden op korte termijn, een begroting nodig zijn van de in de komende periode te verwachten inkomsten en betalingsverplichtingen. Ook de eventuele kredietruimte zou in deze beoordeling betrokken moeten worden.

Een verbetering of verslechtering van de liquiditeit is echter door vergelijking van "momentopnamen" van jaar tot jaar, eenvoudig te constateren. Het tijdstip van de momentopname is de balansdatum. Deze datum is niet voor alle bedrijven gelijk, maar valt meestal of op eind december of op eind april. De gemiddelde afsluitdatum ligt dus tussen beide data.

De liquiditeitspositie als momentopname bij het begin van 1963 en 1964 voor de Nederlandse landbouwbedrijven groter dan 5 ha zien wij in tabel 8.

Tabel 8

LIQUIDITEITENSALDO VAN LANDBOUWBEDRIJVEN >5 HA
(in mln. guldens)

Liquide middelen	Begin 1963	Begin 1964	Schulden op korte termijn	Begin 1963	Begin 1964
Voorraden gereed produkt	122	109	Rekening-courant schulden	136	140
Bedrijfsvorderingen op korte termijn	423	470	Leveranciers van bedrijfsgoederen	392	374
Courante effecten	352	398	Overige schulden op korte termijn	195	227
Kas en giro	153	171			
Rekening-courant tegoeden	250	282			
Spaarsaldi	1048	1197	Liquiditeitensaldi	1625	1886
Totaal	2348	2627	Totaal	2348	2627

Uit tabel 8 blijkt dat het liquiditeitensaldo met 261 mln. gulden is toegenomen. De belangrijkste stijging vertoonden de spaarsaldi, nl. 149 mln. gulden. Het gemiddelde liquiditeitensaldo per landbouwbedrijf groter dan 5 ha was begin 1963 12.369 gulden en begin 1964 14.363 gulden. Deze liquiditeitensaldi van pachtbedrijven en eigendomsbedrijven bedroegen begin 1963 resp. 14.388 gulden en 11.103 gulden; begin 1964 waren deze bedragen resp. 15.851 gulden en 13.432 gulden. Het gemiddelde liquiditeitensaldo lag bij de pachtbedrijven dus duidelijk hoger dan bij de eigendomsbedrijven.

Het zonder meer vergelijken van het gemiddelde liquiditeitensaldo van de pacht- en de eigendomsbedrijven is echter misleidend. Onder meer omdat er een belangrijk oppervlakteverschil bestaat; het gemiddelde pachtbedrijf is 19,0 ha groot, het eigendomsbedrijf gemiddeld 14,0 ha. Voorts zijn de pachtbedrijven minder intensief dan de eigendomsbedrijven; op de laatste komt voorts gemiddeld meer veredelingslandbouw voor. Ten einde enigszins met de bedrijfsintensiteit op de onderschei-

den bedrijven rekening te kunnen houden, hebben wij het liquiditeitensaldo van de pacht- en eigendomsbedrijven uitgedrukt in een gemiddeld bedrag per volwaardige arbeidskracht (v.a.k.). Het gemiddelde liquiditeitensaldo per v.a.k. was begin 1963 voor de pachtbedrijven 7.860 gulden en voor de eigendomsbedrijven 6.331 gulden.

Enig inzicht in de verschillen in liquiditeit per v.a.k. geeft een groepering van de pacht- en eigendomsbedrijven naar grootteklasse, naar de mate van veredelingslandbouw, naar het tijdstip van bedrijfsaanvaarding en naar gebied. Daar met name gebied, grootteklasse en percentage veredelingslandbouw niet onafhankelijk van elkaar zijn, mag het verband tussen de per indelingscriterium onderscheiden klassen en de bijbehorende liquiditeiten niet zonder meer als "oorzakelijk" worden geïnterpreteerd.

Het liquiditeitensaldo per v.a.k. naar grootte van de landbouwbedrijven is in tabel 9 weergegeven.

Tabel 9

LIQUIDITEITENSALDO NAAR GROOTTEKLASSE OP LANDBOUWBEDRIJVEN >5 HA
(in gld. per v.a.k., begin 1963)

Opp.-klasse	Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	v.a.k./bedr.	liq.saldo/v.a.k.	v.a.k./bedr.	liq.saldo/v.a.k.
5-< 7 ha	-	- 1)	1,4	4.793
7-<15 ha	1,5	4.154	1,6	4.363
15-<30 ha	1,9	9.653	2,0	6.391
≥30 ha	3,2	9.815	-	- 1)
Totaal	1,8	7.860	1,8	6.331

1) Minder dan 35 steekproefbedrijven.

Het liquiditeitensaldo per v.a.k. van de bedrijven kleiner dan 15 ha is duidelijk geringer dan dat van de grotere bedrijven.

De liquiditeit per v.a.k. van de landbouwbedrijven ingedeeld in klassen van veredelingslandbouw geeft tabel 10.

Tabel 10

LIQUIDITEITENSALDO NAAR PERCENTAGE VEREDELINGSLANDBOUW 1)
OP LANDBOUWBEDRIJVEN >5 HA
(in gld. per v.a.k., begin 1963)

Percent. veredel.-landbouw	Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	v.a.k./bedr.	liq.saldo/v.a.k.	v.a.k./bedr.	liq.saldo/v.a.k.
0-< 5	2,0	11.547	2,0	10.035
5-<20	1,7	5.262	1,7	5.981
20-<60	1,6	2.972	1,7	4.535
≥60	-	- 2)	-	- 2)
Totaal	1,8	7.860	1,8	6.331

1) Het percentage veredelingslandbouw is het aandeel van de arbeidsbehoefte voor varkens- en kippenhouderij, in de totale arbeidsbehoefte van een landbouwbedrijf.
2) Minder dan 35 steekproefbedrijven.

Naarmate het aandeel van de veredelingslandbouw groter is, is het liquiditeitensaldo per v.a.k. geringer. Dit geldt zowel voor de pacht- als de eigendomsbedrijven, waarbij de liquiditeitensaldi bij de eigendomsbedrijven minder ver uiteenlopen dan bij de pachtbedrijven.

Een indeling van het liquiditeitensaldo per v.a.k. naar tijdstip van bedrijfsaanvaarding blijkt uit tabel 11.

Tabel 11

LIQUIDITEITENSALDO NAAR TIJDSTIP VAN BEDRIJFSAANVAARDING OP LANDBOUWBEDRIJVEN >5 HA
(in gld. per v.a.k., begin 1963)

Bedrijfs-	Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
aanvaarding	v.a.k./bedr.	liq.saldo/v.a.k.	v.a.k./bedr.	liq.saldo/v.a.k.
na 1951	1,7	5.042	1,4	1.515
1937-1951	2,0	10.653	1,7	7.268
vóór 1937	2,0	7.950	2,1	8.854
Totaal	1,8	7.860	1,8	6.331

Het liquiditeitensaldo per v.a.k. van de jongere bedrijven is het laagst. De jongere pachtbedrijven hebben een aanzienlijk gunstiger liquiditeit dan de jongere eigendomsbedrijven. Bij de eigendomsbedrijven neemt het liquiditeitensaldo toe naarmate het tijdstip van bedrijfsaanvaarding verder weg ligt. De pachtbedrijven vertonen een andere ontwikkeling: de bedrijven die tussen 1937 en 1951 zijn aanvaard, hebben een hoger liquiditeitensaldo per v.a.k. dan de pachtbedrijven van vóór 1937.

Een splitsing van het liquiditeitensaldo per v.a.k. naar gebied is in tabel 12 weergegeven.

Tabel 12

LIQUIDITEITENSALDO NAAR GEBIED OP LANDBOUWBEDRIJVEN >5 HA
(in gld. per v.a.k., begin 1963)

Landbouwgebieden	Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	v.a.k./bedr.	liq.saldo/v.a.k.	v.a.k./bedr.	liq.saldo/v.a.k.
Akkerbouwgebieden	2,2	15.685	2,7	18.546
Weidegebieden	1,6	4.111	1,6	3.601
Zandgebieden (gemengde bedr.)	1,8	1.269	1,6	3.817
Overige gebieden 1)		2)	1,9	5.149
Totaal	1,8	7.860	1,8	6.331

1) Stroomgebied van de grote rivieren en de overgangsgebieden in Limburg en West-Noordbrabant.
2) Minder dan 35 steekproefbedrijven.

De liquiditeit per v.a.k. op de bedrijven in de akkerbouwgebieden is zowel voor de pacht- als de eigendomsbedrijven aanzienlijk gunstiger dan op de bedrijven in de andere gebieden. Hierbij speelt het tijdstip van bepaling van de liquiditeitspositie echter wel een grote rol. De akkerbouwbedrijven hebben in de periode januari-mei de opbrengsten van de meeste produkten ontvangen, zodat deze bedrijven over veel liquide middelen beschikken. Zeer laag is het liquiditeitensaldo van de pachtbedrijven in de zandgebieden (gemengde bedrijven).

§ 3. De bronnen van financiering

Op welke wijze de bezittingen van alle landbouwers (dus inclusief bedrijven <5 ha), alsmede de gepachte grond en gebouwen zijn gefinancierd, blijkt uit tabel 13.

Het vreemde vermogen in 1957 is gebaseerd op de cijfers die de Commissie Landbouwkrediet in haar rapport "Het landbouwkrediet in Nederland" bij haar prognose als uitgangspunt heeft genomen. Daar de cijfers van genoemde Commissie betrekking hebben op ultimo 1957, is het vreemde vermogen - i.v.m. de vergelijkbaarheid - omgerekend tot mei 1957. Eveneens i.v.m. de vergelijkbaarheid zijn in de cijfers van 1963 de bezittingen buiten de landbouw niet opgenomen 1).

Tabel 13

FINANCIERINGSBRONNEN VAN DE GEHELE NEDERLANDSE LANDBOUW
(in mln. gld.)

	Mei 1957	Begin 1963	Stijging t.o.v. '57
Verpachtersvermogen			
Niet-agrariërs		6.600	
Agrariërs (interne financiering)		650	
Totaal verpachtersvermogen	4.540(28%)	7.250(31%)	+ 2710
Vreemd vermogen			
Schuld aan niet-agrariërs		3.008	
Schuld aan agrariërs(int. fin.)		141	
Totale schuld	2.250(14%)	3.149(14%)	+ 899
Eigen vermogen (excl. pachtfinanciering door agrariërs)	9.560(58%)	12.577(55%)	+ 3017
Totaal vermogen	16.350(100%)	22.976(100%)	+ 6626

1) De aansluiting met tabel 4 verkrijgt men door de in deze tabel tussen haakjes geplaatste getallen mee te rekenen en het eigen vermogen te verminderen met de bezittingen buiten de landbouw (begin 1963 321 mln. gulden).

a. Pacht

De pacht is te beschouwen als kosten van vreemd vermogen zonder aflossingsverplichtingen, dat geïnvesteerd is in grond en gebouwen, waarbij de lasten van onderhoud van gebouwen en de overige eigenaarslasten voor rekening van de vermogensverschaffers (verpachters) komen.

Het instituut van de pacht is voor de landbouw een belangrijke financieringsbron. Bijna de helft van het vermogen geïnvesteerd in grond en gebouwen wordt via pacht gefinancierd. De toeneming van de pacht als financieringsbron t.o.v. 1957 met 2.710 mln. gulden tot 7.250 mln. gulden in 1963, komt voornamelijk voort uit de stijging van de waarde van grond en gebouwen, die gebaseerd is op de gemiddelde verkoopprijzen van boerderijen. Opgemerkt zij echter dat het aandeel van de gepachte oppervlakte landbouwgrond geleidelijk afneemt, namelijk van 56% in 1950 tot 49% in 1966.

Een gedeelte van de gepachte grond is gepacht van agrariers die zelf een landbouwbedrijf exploiteren. Dit is te beschouwen als een interne financiering binnen de sector landbouw. Voor 1957 zijn hiervan geen cijfers bekend. In 1963 bedroeg de pachtfinanciering door agrariërs 650 mln. gulden, dit is 9% van de totale pachtfinanciering.

De gepachte grond (inclusief grond in erfpacht) van de bedrijven groter dan 5 ha omvat 1.125.000 ha, dit is 54% van de totale oppervlakte van deze bedrijven. De verpachte grond is afkomstig van:

	ha (x 1000)	%
verwante agrariërs 1)	240	21,3
andere agrariërs 1)	112	10,0
familieleden, niet-agrariërs	129	11,4
andere particulieren	334	29,7
overheid	165	14,7
instellingen	124	11,0
totaal pacht	1.104	98,1
erfpachtgrond	21	1,9
totaal pacht (inclusief erfpacht)	1.125	100,0

Het aandeel van de gepachte grond afkomstig van familieleden, bedraagt dus bijna 33%. Naarmate het tijdstip van bedrijfsaanvaarding verder in het verleden ligt is het percentage grond dat van familie gepacht is, geringer; bij bedrijfsaanvaarding ná 1951 was dit 40, tussen 1937 en 1951 33 en bij bedrijfsaanvaarding vóór 1937 13.

1) Het begrip agrariërs is hier niet beperkt tot bedrijfshoofden, maar omvat ook rustende agrariërs die hun bedrijf aan hun kinderen of anderen hebben verpacht. Dit verklaart het feit dat het aandeel van verwante en van andere agrariërs gepachte grond (31,3%) volgens dit overzicht zoveel hoger is dan de 9% pachtfinanciering door agrariers/exploitanten.

Ook het aandeel van de totale gepachte grond in de totale bedrijfsoppervlakte is geringer naarmate het tijdstip van bedrijfsaanvaarding verder in het verleden ligt. Bij bedrijfsaanvaarding nà 1951 was dit 61%, tussen 1937 en 1951 57% en vóór 1937 37%.

Het blijkt dus dat de financiering via de pacht voor een groot gedeelte van de bedrijven een tijdelijke vorm van financiering is, met name bij de overneming van het ouderlijke bedrijf.

Onderscheiden wij de bedrijven naar landbouwgebieden, dan blijkt op de akkerbouw- en de weidebedrijven resp. 64% en 62% van de grond gepacht te zijn; op de bedrijven in de zandgebieden (gemengde bedrijven) is slechts 32% van de bedrijfsoppervlakte gepacht.

Van de bedrijfsgebouwen blijkt het merendeel eigendom te zijn; slechts 29% van de gebouwen is gepacht. Bij de gebouwen bestaat dezelfde tendentie als bij de grond; bij bedrijven die ver in het verleden aanvaard zijn, is het percentage gepachte gebouwen geringer.

Tijdstip van bedrijfsaanvaarding	Percentage gepachte bedrijfsgebouwen
Na 1951	38
1937-1951	33
Vóór 1937	10

b. Eigen vermogen

Het eigen vermogen is de belangrijkste financieringsbron in de landbouw, zoals uit tabel 13 - die betrekking heeft op de gehele Nederlandse landbouw - blijkt.

In tabel 14 is een vergelijking gemaakt tussen de balans voor 1957 en die voor 1963. Hierbij is de kapitaalgoederenvoorraad in 1963 tevens uitgedrukt in prijzen van 1957 om de invloed van prijsveranderingen op de financiële positie van de landbouw - met name op de groei van het eigen vermogen - uit te schakelen. De nominale waarde van de vorderingen op lange termijn, de liquiditeiten en de schulden in 1963 zijn eveneens herleid tot het prijsniveau van 1957.

Tabel 14

HET EIGEN VERMOGEN IN DE GEHELE NEDERLANDSE LANDBOUW [1] IN 1957 EN 1963
(in mln. gld.)

	Mei 1957	Begin 1963		
		in prijzen van 1957	in prijzen van 1963	in prijzen eind 1962
	1	2	3	4
Activa				
Gepachte grond en gebouwen	(4540)	(4780)	(7250)	(5460)
Grond en gebouwen in eigendom en eigen exploitatie	4720	4975	7550	5040
Dode inventaris	800	1090	1200	1130
Veestapel	2900	3345	3160	3360
Voorraden	400	500	550	520
Totaal kapitaalgoederen	8820	9910	12460	10050
Totaal kapitaalgoederen (incl. gepachte grond en gebouwen	(13360)	(14690)	(19710)	(15510)
Bezittingen buiten de landbouw	pm	pm	pm	pm
Vorderingen op lange termijn	690	568	714	714
Liquiditeiten	2300	2029	2552	2552
Totaal vermogen (excl. verpachtersvermogen)	11810	12507	15726	13316
Totaal vermogen (incl. verpachtersvermogen)	(16350)	(17287)	(22976)	(18776)
Passiva				
Schulden op lange termijn	1570	1878	2361	2361
Schulden op korte termijn	680	626	788	788
Verpachtersvermogen	(4540)	(4780)	(7250)	(5460)
Totaal schulden	2250	2504	3149	3149
Totaal (incl. verpachtersvermogen)	(6790)	(7284)	(10399)	(8609)
Eigen vermogen (niet-verpachtersvermogen)	9560	10003	12577	10167
Eigen vermogen in % van totaal vermogen:				
inclusief verpachtersvermogen	58	58	55	54
exclusief verpachtersvermogen	81	80	80	76

1) In deze balans zijn de bezittingen buiten het landbouwbedrijf buiten beschouwing gelaten. Terwille van de vergelijkbaarheid met de beschikbare gegevens over 1957 omvatten de vorderingen en schulden begin 1963 ook de interne financiering ten bedrage van f. 141 mln.

Gemeten in contante prijzen 1957, is het eigen vermogen in de landbouw van 1957 tot begin 1963 met 4,6% gestegen. Daar echter ook de schulden zijn toegenomen, zijn de verhoudingen niet veel gewijzigd.

Ook tegen lopende prijzen gerekend is de solvabiliteit van de landbouw in de periode 1957-1963 niet veel veranderd; het eigen vermogen bedroeg in 1957 81% van het totale vermogen en in 1963 80%. Voor een deel is dit een gevolg van de invloed van de prijsstijgingen van grond en gebouwen in het begin van 1963. Om dit te illustreren zijn in de laatste kolom van tabel 14 de balansgegevens van begin 1963 herleid op basis van de prijzen die golden vóór de opheffing van de prijsbeheersing van landbouwgronden (prijzen eind 1962). Zonder de prijsstijgingen van grond en gebouwen in begin 1963 zou het eigen vermogen eind 1962 76% van het totale vermogen hebben bedragen.

Uit de relatieve daling van het eigen vermogen, uitgedrukt in procenten van het totale vermogen inclusief het verpachters vermogen, - nl. van 58% in 1957 tot 55% in begin 1963 - blijkt dat het instituut van de pacht door de prijsstijgingen van landbouwgrond en gebouwen belangrijker is geworden.

c. Vreemd vermogen

Het vreemde vermogen in de gehele Nederlandse landbouw is van begin 1957 tot begin 1963 toegenomen van 2250 mln. gulden tot 3149 mln. gulden dit is een stijging van 40%. Een deel van het vreemde vermogen is verkregen via interne financiering van de sector landbouw, nl. de gelden die door landbouwers aan andere agrariërs ter beschikking zijn gesteld. Voor 1957 zijn hiervan geen cijfers bekend. In 1963 is 141 mln. gulden van andere landbouwers verkregen, waarvan 115 mln. gulden van familieleden. De totale schuld van de sector landbouw bedroeg begin 1963 dus 3008 mln. gulden.

Het vreemde vermogen op lange termijn (langer dan 1 jaar) is sterker gestegen dan de schulden op korte termijn (tabel 14). Het aandeel van het vreemde vermogen op lange termijn nam in verband hiermede toe van 70% in 1959 tot 75% in 1963.

In tabel 15 is aangegeven van welke categorieën kredietverleners het vreemde vermogen (incl. de interne financiering van de sector landbouw) van alle Nederlandse landbouwers afkomstig is.

Tabel 15

BRONNEN VAN VREEMD VERMOGEN IN DE GEHELE NEDERLANDSE LANDBOUW

	Mei 1957		Begin 1963		Stijging t.o.v. 1957	
	mln. gld.	%	mln. gld.	%	mln. gld.	%
Schuld op lange termijn aan:						
familieleden 1)	760	48,4	1059	44,8	+ 299	39
overige particulieren	270	17,2	314	13,3	+ 44	16
landbouwkredietbanken 2)	310	19,7	592	25,1	+ 282	91
ov. banken en inst. beleggers	180	11,5	346	14,7	+ 166	92
ov. schulden op lange termijn	50	3,2	50	2,1	-	-
Totale schuld op lange termijn	1570	100,0	2361	100,0	+ 791	50
Schuld op korte termijn aan:						
landbouwkredietbanken	80	11,8	101	12,8	+ 21	26
overige banken	20	2,9	48	6,1	+ 28	140
leveranciers	300	44,1	426	54,1	+ 126	42
ov. schuld op korte termijn	280	41,2	213	27,0	- 67	-24
Totale schuld op korte termijn	680	100,0	788	100,0	+ 108	16
Totale schuld	2250		3149		+ 899	40

1) Incl. schuld uit onverdeelde boedels en kostcontracten.
2) Landbouwkredietbanken: banken die aangesloten zijn bij de Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Bank te Utrecht en de Coöperatieve Centrale Boerenleenbank te Eindhoven. Hieronder vallen ook de Boerenhypotheekbank te Eindhoven en de Utrechtse Grondkapitaalbank.

De familieleden van de Nederlandse landbouwers blijken de grootste kredietverschaffers te zijn. Het aandeel van het vreemde vermogen op lange termijn afkomstig van familieleden, is echter - ondanks een absolute stijging van 299 mln. gulden - teruggelopen van 48,4% in 1957 tot 44,8% in 1963. De landbouwkredietinstellingen gaan daarentegen een steeds belangrijkere rol spelen bij de kredietverlening. In de periode 1957-1963 is het op lange termijn uitgeleende geld van de landbouwkredietbanken aan de landbouwers bijna verdubbeld. Het aandeel van deze banken in het totale vreemde agrarische vermogen op lange termijn is gestegen van 19,7% in 1957 tot 25,1% in 1963.

Het vreemde vermogen op korte termijn bestond in 1963 voor een groot deel uit leverancierskrediet.

§ 4. Nadere analyse van het vreemde vermogen

Gemeten in contante prijzen 1957, is het eigen vermogen in de landbouw van 1957 tot begin 1963 met 4,6% gestegen. Daar echter ook de schulden zijn toegenomen, zijn de verhoudingen niet veel gewijzigd.

Ook tegen lopende prijzen gerekend is de solvabiliteit van de landbouw in de periode 1957-1963 niet veel veranderd; het eigen vermogen bedroeg in 1957 81% van het totale vermogen en in 1963 80%. Voor een deel is dit een gevolg van de invloed van de prijsstijgingen van grond en gebouwen in het begin van 1963. Om dit te illustreren zijn in de laatste kolom van tabel 14 de balansgegevens van begin 1963 herleid op basis van de prijzen die golden vóór de opheffing van de prijsbeheersing van landbouwgronden (prijzen eind 1962). Zonder de prijsstijgingen van grond en gebouwen in begin 1963 zou het eigen vermogen eind 1962 76% van het totale vermogen hebben bedragen.

Uit de relatieve daling van het eigen vermogen, uitgedrukt in procenten van het totale vermogen inclusief het verpachters vermogen, - nl. van 58% in 1957 tot 55% in begin 1963 - blijkt dat het instituut van de pacht door de prijsstijgingen van landbouwgrond en gebouwen belangrijker is geworden.

c. Vreemd vermogen

Het vreemde vermogen in de gehele Nederlandse landbouw is van begin 1957 tot begin 1963 toegenomen van 2250 mln. gulden tot 3149 mln. gulden dit is een stijging van 40%. Een deel van het vreemde vermogen is verkregen via interne financiering van de sector landbouw, nl. de gelden die door landbouwers aan andere agrariërs ter beschikking zijn gesteld. Voor 1957 zijn hiervan geen cijfers bekend. In 1963 is 141 mln. gulden van andere landbouwers verkregen, waarvan 115 mln. gulden van familieleden. De totale schuld van de sector landbouw bedroeg begin 1963 dus 3008 mln. gulden.

Het vreemde vermogen op lange termijn (langer dan 1 jaar) is sterker gestegen dan de schulden op korte termijn (tabel 14). Het aandeel van het vreemde vermogen op lange termijn nam in verband hiermede toe van 70% in 1959 tot 75% in 1963.

In tabel 15 is aangegeven van welke categorieën kredietverleners het vreemde vermogen (incl. de interne financiering van de sector landbouw) van alle Nederlandse landbouwers afkomstig is.

Tabel 15

BRONNEN VAN VREEMD VERMOGEN IN DE GEHELE NEDERLANDSE LANDBOUW

	Mei 1957		Begin 1963		Stijging t.o.v. 1957	
	mln. gld.	%	mln. gld.	%	mln. gld.	%
Schuld op lange termijn aan:						
familieleden 1)	760	48,4	1059	44,8	+ 299	39
overige particulieren	270	17,2	314	13,3	+ 44	16
landbouwkredietbanken 2)	310	19,7	592	25,1	+ 282	91
ov. banken en inst. beleggers	180	11,5	346	14,7	+ 166	92
ov. schulden op lange termijn	50	3,2	50	2,1	-	-
Totale schuld op lange termijn	1570	100,0	2361	100,0	+ 791	50
Schuld op korte termijn aan:						
landbouwkredietbanken	80	11,8	101	12,8	+ 21	26
overige banken	20	2,9	48	6,1	+ 28	140
leveranciers	300	44,1	426	54,1	+ 126	42
ov. schuld op korte termijn	280	41,2	213	27,0	- 67	-24
Totale schuld op korte termijn	680	100,0	788	100,0	+ 108	16
Totale schuld	2250		3149		+ 899	40

1) Incl. schuld uit onverdeelde boedels en kostcontracten.
2) Landbouwkredietbanken: banken die aangesloten zijn bij de Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Bank te Utrecht en de Coöperatieve Centrale Boerenleenbank te Eindhoven. Hieronder vallen ook de Boerenhypotheekbank te Eindhoven en de Utrechtse Grondkapitaalbank.

De familieleden van de Nederlandse landbouwers blijken de grootste kredietverschaffers te zijn. Het aandeel van het vreemde vermogen op lange termijn afkomstig van familieleden, is echter - ondanks een absolute stijging van 299 mln. gulden - teruggelopen van 48,4% in 1957 tot 44,8% in 1963. De landbouwkredietinstellingen gaan daarentegen een steeds belangrijkere rol spelen bij de kredietverlening. In de periode 1957-1963 is het op lange termijn uitgeleende geld van de landbouwkredietbanken aan de landbouwers bijna verdubbeld. Het aandeel van deze banken in het totale vreemde agrarische vermogen op lange termijn is gestegen van 19,7% in 1957 tot 25,1% in 1963.

Het vreemde vermogen op korte termijn bestond in 1963 voor een groot deel uit leverancierskrediet.

§ 4. Nadere analyse van het vreemde vermogen

Deze paragraaf bevat een nadere analyse van het vreemde vermogen - inclusief interne financiering - van landbouwbedrijven groter dan 5 ha. Het totale vreemde vermogen van deze landbouwbedrijven boven de 5

ha bedroeg begin 1963 2854 mln. gulden, dit is naar schatting 91% van het vreemde vermogen van alle landbouwbedrijven; begin 1964 was het vreemde vermogen van de landbouwbedrijven boven 5 ha gestegen tot 3015 mln.gulden.

Een vergelijking van het vreemde vermogen op lange en korte termijn van pachtbedrijven en eigendomsbedrijven, gesplitst in hypothecaire en niet-hypothecaire schulden, in het begin van 1963 en het begin van 1964 is in tabel 16 weergegeven.

Tabel 16

VREEMD VERMOGEN VAN LANDBOUWBEDRIJVEN >5 HA
(in mln. gld.)

	Pachtbedrijven 1)				Eigendomsbedrijven 2)			
	begin		stijging		begin		stijging	
	1963	1964	t.o.v. 1963		1963	1964	t.o.v. 1963	
Vreemd vermogen op lange termijn								
hypothecair	94	174	+ 80	85 %	983	1000	+ 17	2 %
niet-hypothecair	345	391	+ 46	13 %	709	709	+ 0	-
totaal	439	565	+126	29 %	1692	1709	+ 17	1 %
Vreemd vermogen op korte termijn								
hypothecair	16	19	+ 3	19 %	35	33	- 2	-6 %
niet-hypothecair	299	309	+ 10	3 %	373	380	+ 7	2 %
totaal	315	328	+ 13	4 %	408	413	+ 5	1 %
Totaal vreemd vermogen	754	893	+139	18 %	2100	2122	+ 22	1 %

1) 50.600 pachtbedrijven.
2) 80.700 eigendomsbedrijven.

Het vreemde vermogen op lange termijn is - zoals viel te verwachten - veel sterker vertegenwoordigd op de eigendomsbedrijven dan op de pachtbedrijven. Van het vreemde vermogen op lange termijn op eigendomsbedrijven is ca. 58% onder hypothecair verband verkregen.

Ten opzichte van begin 1963 is er in 1964 bij de eigendomsbedrijven in de schuldenpositie niet veel veranderd. Dit in tegenstelling tot de pachtbedrijven, waar voornamelijk het door hypotheek zekergestelde vreemde vermogen op lange termijn met 80 mln. gulden is toegenomen; dit is een stijging van 85%. Deze stijging is waarschijnlijk het gevolg van aankoop van grond door pachters na de opheffing van de prijsbeheersing per 1 januari 1963. Door aankoop van grond en gebouwen in de loop van het boekjaar '63/64 kunnen bedrijven die op het eind van boekjaar 1962/63 als pachtbedrijf werden gekenmerkt eigendomsbedrijven geworden zijn. In dit onderzoek zijn de bedrijven - om ontwikkelingen als de hier gesignaleerde te kunnen volgen - echter gerubriceerd onder de categorie waartoe zij in het boekjaar 1962/63 behoorden.

De schulden van de landbouwbedrijven zijn in tabel 17 naar bron van herkomst onderscheiden. Hierbij is tevens aangegeven op hoeveel gevallen het schuldbedrag betrekking heeft en is naast de totale schuld het gedeelte van de schuld dat zekergesteld is door hypotheek vermeld.

Tabel 17

HERKOMST VREEMD VERMOGEN VAN LANDBOUWBEDRIJVEN >5 HA
(in mln. gld.)

	Begin 1963			Begin 1964		
	aantal schulden 1) (x1000)	totale schuld	hypothecaire schuld	aantal schulden 1) (x1000)	totale schuld	hypothecaire schuld
Schulden op lange termijn						
Landbouwkredietbanken	(40)	533	463	(43)	604	507
Hypotheekbanken	(3)	44	44	(2)	57	57
Overige banken	(6)	121	104	(6)	135	122
Verzekeringsmijen, pensioenfondsen	(7)	129	118	(7)	102	95
Financieringsmaatschappijen	(2)	18	3	(2)	15	3
Leveranciers van duurz. prod.middelen	(0)	4	-	-	-	-
Overheid	(7)	40	3	(19)	55	8
Familieleden	(64)	821	148	(64)	830	144
Andere particulieren en instellingen	(24)	282	194	(25)	322	238
Onverdeelde boedels	(4)	116	-	(4)	134	-
Kostcontracten en andere onderhouds - verplichtingen	(5)	23	-	(5)	20	-
Totaal schulden op lange termijn		2131	1077		2274	1174
Schulden op korte termijn						
Rek.-crt. landbouwkredietbanken	(20)	93	20	(20)	103	36
Overige banken	(2)	43	31	(2)	37	16
Niet rek.-crt.-schulden t.b.v. neven-bedrijf	(1)	11	-	(0)	14	-
Leveranciers van duurz. prod.middelen	(19)	33	-	(20)	54	-
Leveranciers van ov. bedrijfsgoederen	(105)	359	-	(105)	320	-
Voorschotten	(2)	6	-	(3)	8	-
Bedrijfsbelastingen	(19)	6	-	(23)	7	-
Persoonlijke belastingen	(33)	73	-	(34)	84	-
Overige schulden op korte termijn	(39)	99	-	(37)	114	-
Totaal schulden op korte termijn		723	51		741	52
Totaal vreemd vermogen		2854	1128		3015	1226

1) Bij de vaststelling van het aantal schulden zijn hypothecaire en niet-hypothecaire schulden afzonderlijk geteld. Meerdere schulden in dezelfde categorie bij een en dezelfde landbouwer zijn als één schuld beschouwd.

Het vreemde vermogen op lange termijn is t.o.v. begin 1963 met 143 mln. gulden toegenomen. De grootste stijgingen in absolute zin zien wij bij de "landbouwkredietbanken" (+ 71 mln. gulden) en bij de "andere particulieren en instellingen" (40 mln. gulden).

Van het totale vreemde vermogen op lange termijn was in 1963 51% zekergesteld door hypotheek; in 1964 was dit 52%. In de mate van binding van het verleende krediet aan hypothecaire zekerheid zijn bij de diverse categorieën kredietverschaffers aanmerkelijke verschillen te constateren. Zo is het krediet dat verstrekt is door de banken en de institutionele beleggers voor ca. 87% hypothecair krediet. Het krediet afkomstig van familieleden is daarentegen slechts voor een klein gedeelte zekergesteld door hypotheek, nl. 18% in 1963 en 17% in 1964.

Het vreemde vermogen op korte termijn is slechts weinig veranderd t.o.v. 1963. De belangrijkste wijziging is de daling van het "leverancierskrediet op de overige bedrijfsgoederen" met 39 mln. gulden tot 320 mln. gulden; uitgedrukt in procenten van de waarde van de geleverde niet-duurzame produktiemiddelen en diensten van derden, blijkt het leverancierskrediet gedaald te zijn van 14% in het boekjaar 1962/63 tot 12% in het boekjaar 1963/64. De andere bronnen van kort krediet zijn - met uitzondering van "overige banken" - toegenomen, zodat het totale vreemde vermogen op korte termijn per saldo met 18 mln. gld. t.o.v. 1963 is gestegen tot 741 mln. gulden in 1964.

Het vreemde vermogen van de pacht- en de eigendomsbedrijven - gesplitst naar de bronnen van herkomst - is opgenomen in bijlage 2.

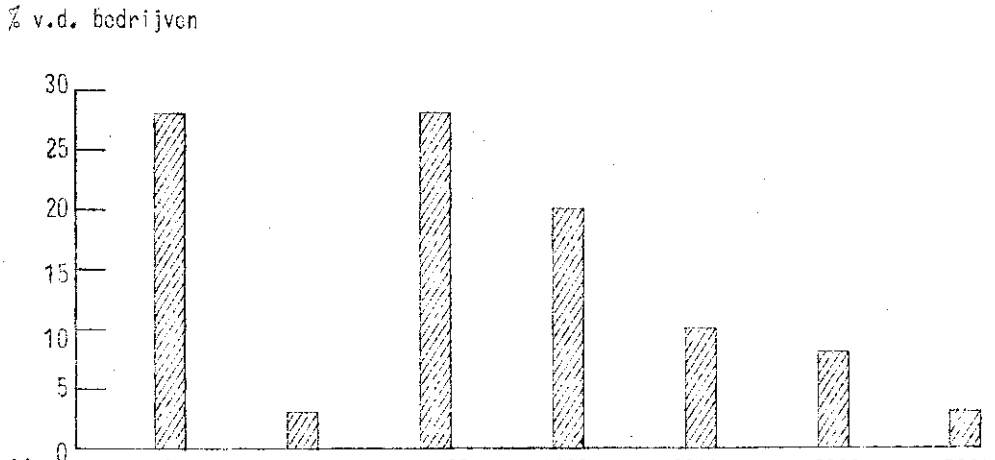
Door indeling van de bedrijven naar de grootte van de schulden op lange termijn per ha, is in figuur 3 een beeld verkregen van de spreiding van het vreemde vermogen over de landbouwbedrijven. De cijfers hebben betrekking op de gemiddelde schulden op lange termijn op het eind van de boekjaren 1962/63 en 1963/64.

Uit figuur 3 blijkt dat 28% van de Nederlandse landbouwbedrijven (groter dan 5 ha) geen schulden op lange termijn had. Het aantal bedrijven met een schuld tussen f. 100,- en f. 1000,- per ha is relatief het grootst: 28,4% van de landbouwbedrijven valt in deze klasse. Voorts blijkt dat ruim 40% van de bedrijven een schuld heeft die groter is dan f. 1000,- per ha, waarbij het percentage bedrijven geleidelijk daalt naarmate de schulden hoger worden.

De schulden op lange termijn zijn op de eigendomsbedrijven groter dan op de pachtbedrijven (figuur 4). Begin 1963 waren de schulden op lange termijn voor de pacht- en eigendomsbedrijven resp. f. 458,- en f. 1494,- per ha; begin 1964 waren deze bedragen resp. f. 572,- en f. 1529,- per ha. Dit verschil is toe te schrijven aan verschillende factoren. Bij de pachtbedrijven is er minder behoefte aan krediet op lange termijn; de pacht is hier een belangrijke financieringsbron. Ook de mogelijkheid om krediet op lange termijn te verkrijgen is op de pachtbedrijven kleiner, doordat er minder grond in eigendom is die als zekerheidsstelling kan dienen. Voorts is de gemiddelde oppervlakte van de pachtbedrijven groter dan van de eigendomsbedrijven; per begin 1963 was de gemiddelde oppervlakte van de pachtbedrijven 19 ha en van de eigendomsbedrijven 14 ha. Ook de spreiding van de schulden op lange termijn is bij de beide soorten bedrijven verschillend, zoals figuur 4 laat zien.

Figuur 3

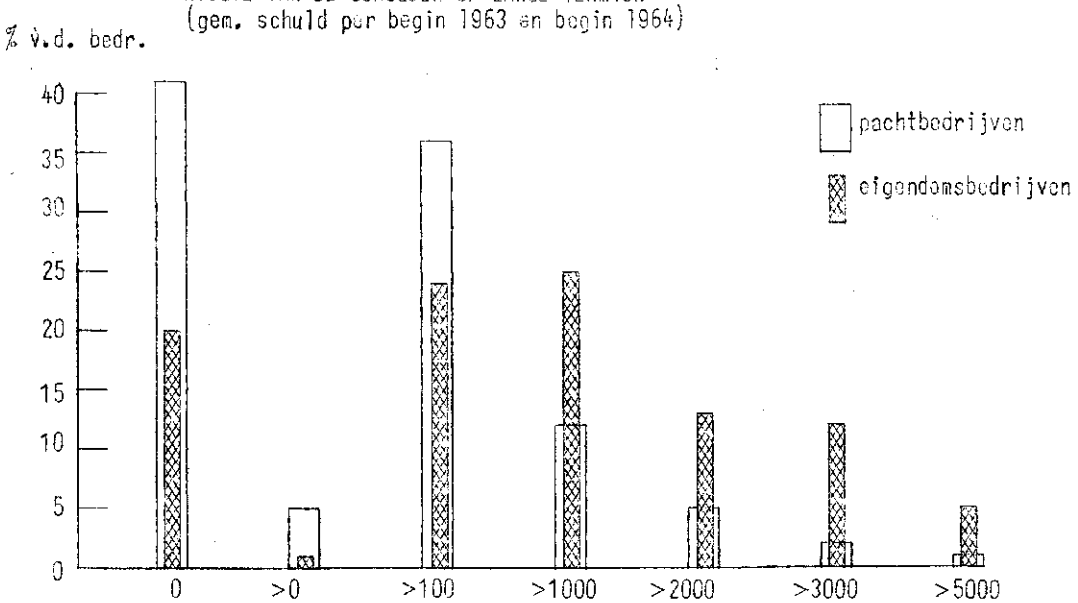
INDELING VAN LANDBOUWBEDRIJVEN GROTER DAN 5 HA NAAR DE HOOGTE VAN DE SCHULDEN OP LANGE TERMIJN PER HA
(gem.schuld per begin 1963 en begin 1964)

Schuld op lange termijn in glds per ha	0	>0 <100	>100 <1000	>1000 <2000	>2000 <3000	>3000 <5000	>5000
Aantal bedr. (x1000)	37	4	37	26	13	11	4

Figuur 4

INDELING VAN DE PACHT- EN EIGENDOMSBEDRIJVEN GROTER DAN 5 HA NAAR DE HOOGTE VAN DE SCHULDEN OP LANGE TERMIJN
(gem. schuld per begin 1963 en begin 1964)

Schuld op lange termijn in glds/ha	0	>0 <100	>100 <1000	>1000 <2000	>2000 <3000	>3000 <5000	>5000
Aantal pachtbedr.(x1000)	21	3	18	6	2	1	0
Aantal eigend.bedr.(x1000)	16	1	19	20	11	10	4

Bij ca. 40% van de pachtbedrijven is geen schuld op lange termijn aanwezig; bij de eigendomsbedrijven is ongeveer 20% van de bedrijven zonder schuld. De schulden bij de pachtbedrijven zijn voornamelijk geconcentreerd in de klasse van f. 100,- tot f. 1000,- per ha; 36% van alle pachtbedrijven valt in deze klasse. Wat de eigendomsbedrijven betreft blijkt dat 55% van de bedrijven meer dan f. 1000,- schuld per ha heeft.

Het vreemde vermogen op lange termijn per ha zal achtereenvolgens bezien worden naar de volgende criteria:
- oppervlakteklasse;
- percentage veredelingslandbouw;
- tijdstip van bedrijfsaanvaarding;
- landbouwgebieden.

Bij de beoordeling van de hoogte van de schulden in de verschillende klassen van de onderscheiden indelingscriteria moet men er rekening mee houden dat deze indelingen niet onafhankelijk zijn. De gevonden samenhangen moet men dan ook niet zonder meer als oorzakelijk beschouwen. Dit geldt met name voor de indelingen naar gebied, oppervlakteklasse en percentage veredelingslandbouw.

Gezien de grote verschillen in het vreemde vermogen tussen de pachtbedrijven en de eigendomsbedrijven, zijn bij alle indelingen de landbouwbedrijven in deze twee categorieën gesplitst.

In tabel 18 is de schuld op lange termijn per ha onderscheiden naar bedrijven van verschillende oppervlakte.

Tabel 18

SCHULD OP LANGE TERMIJN GESPLITST NAAR OPPERVLAKTEKLASSE

Oppervlakteklasse	Pachtbedrijven			Eigendomsbedrijven		
	begin 1963		begin 1964	begin 1963		begin 1964
	v.a.k. /ha	gld. /ha	gld. /ha	v.a.k. /ha	gld. /ha	gld. /ha
5-< 7 ha		1)	1)	0,22	1.540	1.573
7-<15 ha	0,13	578	974	0,15	1.563	1.632
15-<30 ha	0,09	409	414	0,09	1.410	1.421
≥30 ha	0,07	439	428		1)	1)
Totaal	0,10	458	572	0,13	1.494	1.529

1) Aantal steekproefbedrijven 35 of minder.

De schulden van de eigendomsbedrijven in de verschillende oppervlakteklassen lopen niet ver uiteen; de bedrijven van 15 tot 30 ha hebben een wat kleinere schuld per ha. Bij de pachtbedrijven springen de bedrijven van 7 tot 15 ha er uit; vooral in 1964 is de schuld per ha in deze klasse sterk toegenomen.

Een splitsing per oppervlakteklasse van de schulden op lange termijn - uitgedrukt per ha - in die aan landbouwkredietbanken, verwanten en overige kredietverschaffers, is in bijlage 3 opgenomen. Bijlage 4 laat de spreiding zien van de schulden op lange termijn naar de grootte van de schuldbedragen in de verschillende oppervlakteklassen.

De schulden op lange termijn per ha zijn in tabel 19 ingedeeld naar het aandeel van de arbeidsbehoefte voor de veredelingslandbouw.

Tabel 19

SCHULD OP LANGE TERMIJN GESPLITST NAAR PERCENTAGE VEREDELINGSLANDBOUW

Percentage veredelingslandbouw	Pachtbedrijven			Eigendomsbedrijven		
	begin 1963		begin 1964	begin 1963		begin 1964
	v.a.k. /ha	gld. /ha	gld. /ha	v.a.k. /ha	gld. /ha	gld. /ha
0-< 5	0,09	410	396	0,11	1.513	1.449
5-<20	0,10	497	717	0,11	1.429	1.530
20-<60	0,12	543	864	0,16	1.469	1.530
≥60		1)	1)		1)	1)
Totaal	0,10	458	572	0,13	1.494	1.529

1) Aantal steekproefbedrijven 35 of minder.

Van de pachtbedrijven is de schuld per ha hoger naarmate er relatief meer arbeid voor veredelingslandbouw nodig is. De schulden per ha van de eigendomsbedrijven laten geen verband zien met de mate van veredelingslandbouw.

Bijlage 5 geeft per klasse veredelingslandbouw een splitsing van de schuld op lange termijn per ha in die aan Landbouwkredietbanken, verwanten en overige kredietverschaffers.

Tabel 20 geeft de schuld op lange termijn per ha weer, onderscheiden naar drie perioden van bedrijfsaanvaarding.

Tabel 20

SCHULD OP LANGE TERMIJN GESPLITST NAAR TIJDSTIP VAN BEDRIJFSAANVAARDING

Tijdstip van bedrijfs-aanvaarding	Pachtbedrijven			Eigendomsbedrijven		
	begin 1963		begin 1964	begin 1963		begin 1964
	v.a.k. /ha	gld. /ha	gld. /ha	v.a.k. /ha	gld. /ha	gld. /ha
Na 1951	0,09	599	765	0,11	2.479	2.472
1937-1951	0,10	368	433	0,12	1.169	1.206
Voor 1937	0,12	284	330	0,15	927	991
Totaal	0,10	458	572	0,13	1.494	1.529

Zowel bij de pachtbedrijven als bij de eigendomsbedrijven zijn de schulden per ha lager naarmate de bedrijven ouder zijn. Bij de jongste eigendomsbedrijven bedragen de schulden gemiddeld ca. f.2500,- per ha. Ondanks de geringere schulden per ha van de oudere eigendomsbedrijven zijn deze toch altijd nog groter dan de schulden van de jongste pachtbedrijven.

In bijlage 6 zijn - per tijdstip van bedrijfsaanvaarding - de schulden op lange termijn per ha onderscheiden naar drie bronnen van herkomst: landbouwkredietbanken, verwanten en overige kredietverschaffers.

De schulden op lange termijn onderscheiden naar akkerbouw-, weide-, zand- en overige gebieden, zijn in tabel 21 weergegeven.

Tabel 21

SCHULD OP LANGE TERMIJN GESPLITST NAAR LANDBOUWGEBIEDEN

Gebieden	Pachtbedrijven			Eigendomsbedrijven		
	begin 1963		begin 1964	begin 1963		begin 1964
	v.a.k. /ha	gld. /ha	gld. /ha	v.a.k. /ha	gld. /ha	gld. /ha
Akkerbouwgebied	0,10	314	477	0,09	1.539	1.484
Weidegebied	0,09	466	572	0,11	1.618	1.700
Zandgebied (gemengde bedrijven)	0,12	656	778	0,14	1.436	1.505
Overige gebieden		1)	1)	0,16	1.341	1.331
Totaal	0,10	458	572	0,13	1.494	1.529

1) Minder dan 35 steekproefbedrijven.

Van de pachtbedrijven hebben die in de zandgebieden (gemengde bedrijven) de hoogste schulden; van de eigendomsbedrijven die in de weidegebieden.

Een splitsing per gebied van de schulden op lange termijn per ha naar landbouwkredietinstellingen, verwanten en overige kredietverschaffers, is in bijlage 7 wergegeven.

HOOFDSTUK III

MIDDELEN EN BESTEDINGEN VAN DE NEDERLANDSE LANDBOUWERS (BEDRIJVEN > 5 HA)

In dit hoofdstuk zijn voor de landbouwbedrijven groter dan 5 ha, de in de loop van de boekjaren 1962/63 en 1963/64 beschikbaar gekomen geldmiddelen en de bestemming die de landbouwers aan deze middelen hebben gegeven, in beschouwing genomen 1).

Hierbij zij opgemerkt dat enige voorzichtigheid t.a.v. de betrouwbaarheid van de verkregen cijfers moet worden betracht, en wel in verband met het volgende: het afsluiten van nieuwe leningen, grondaankopen e.d. komen jaarlijks slechts op een beperkt aantal bedrijven voor. Door het betrekkelijk kleine aantal gevallen kunnen vrij grote toevallige afwijkingen in de berekende landelijke totalen ontstaan. Vooral is dit het geval bij een eventuele onderverdeling naar groepen van landbouwbedrijven (oppervlakteklassen, gebieden). Vandaar dat dergelijke onderverdelingen in dit hoofdstuk slechts in enkele gevallen zijn doorgevoerd.

§ 1. Omvang en herkomst van de beschikbaar gekomen middelen

De beschikbaar gekomen middelen kunnen worden onderverdeeld in:
- middelen verkregen uit inkomen, al dan niet uit het landbouwbedrijf;
- middelen verkregen uit omzetting van activa in liquide middelen;
- middelen uit geleend geld;
- middelen uit schenkingen en erfenissen.

Het totaal aan beschikbaar gekomen middelen op landbouwbedrijven groter dan 5 ha bedroeg in de boekjaren 1962/63 en 1963/64 respectievelijk 2,4 en 2,8 mld. gulden (tabel 22).

Ruim 70 % van de totaal beschikbaar gekomen middelen werd verkregen uit inkomen zowel uit het bedrijf als uit andere bronnen, al dan niet in liquide vorm 2). Hierin zijn ook begrepen de inkomsten uit nevenbedrijven en nevenberoep, het eigen verbruik van landbouwprodukten en het gebruik van de woning op het bedrijf. Deze inkomsten, die niet bij de enquête zijn gevraagd, zijn aan de hand van andere enquêtegegevens en van gegevens uit andere bronnen geschat. Het in geld genoten eigen inkomen van inwonende kinderen en de eventuele besteding hiervan in de gezinshuishouding, zijn niet als voor de landbouwers beschikbare middelen en bestedingen beschouwd, daarentegen wel het niet-in-geld-verrekende inkomen van in het bedrijf medewerkende kinderen.

De belangrijkste inkomensbron is het bruto-overschot - saldo van de ontvangsten uit landbouwprodukten en uitgaven, excl. die voor duurzame produktiemiddelen - van het landbouwbedrijf. Het bruto-overschot omvat namelijk ruim de helft van de totaal beschikbaar gekomen middelen.

---

1) De bedragen van de beschikbaar gekomen middelen en bestedingen stemmen in enkele gevallen niet overeen met de mutaties in de desbetreffende balansposten in de opvolgende jaren als gevolg van toevallige verschillen veroorzaakt door het feit dat enkele bedrijven slechts in één van beide jaren in het onderzoek betrokken waren.

2) In natura verkregen vermogen is beschouwd alsof het in geld is ontvangen en voor aanschaffing van de desbetreffende goederen is besteed, m.a.w. verkrijging van goederen anders dan tegen betaling is dus beschouwd als het beschikbaar komen van middelen met gelijktijdige besteding.

Tabel 22

BESCHIKBAAR GEKOMEN MIDDELEN OP LANDBOUWBEDRIJVEN GROTER DAN 5 HA
(in mln. gld.)

	Boekjaar 1962/63		Boekjaar 1963/64	
Uit inkomensbronnen				
Bruto-overschot uit het bedrijf		1246		1449
Boekwinst verkochte:				
- roerende bedrijfsactiva	18		13	
- onroerende bedrijfsactiva	129		138	
- onroerende activa buiten het bedrijf	4		59	
totaal		151		210
Uitkeringen:				
- sociale verzekeringen	36		65	
- levensverzekeringen, pensioenen	24		21	
totaal		60		86
Opbrengsten uit privé-vermogen:				
- interest en dividend uit beleggingen	56		62	
- boekwinst courante effecten	- 1		8	
- ontvangen nettopacht en huur	21		21	
totaal		76		91
Overige inkomsten (raming):				
- gebruik woning	30		30	
- eigen verbruik landbouwprodukten 1)	125		125	
- neveninkomsten 2)	30		35	
totaal		185		190
Totaal aan inkomsten		1718		2026
Omzetting van activa in liquide middelen				
Uitkeringen ledenrekeningen van coöperaties	6		10	
Boekwaarde verkochte onroerende activa	26		67	
Boekwaarde verkochte roerende activa	31		42	
Boekwaarde verkochte roerende activa uit neven-bedrijf, verkochte deelnemingen	7		13	
Boekwaarde verkochte onroerende goederen buiten het bedrijf	4		41	
Ontvangen aflossingen van leningen u/g	42		46	
Totaal		116		219
Bijgeleend geld (voor 1 jaar of langer)		371		428
Schenkingen en erfenissen		158		150
Totaal beschikbaar gekomen middelen		2363		2823

1) Berekend uit gegevens van het C.B.S.-budgetonderzoek 1963/64.
2) Geraamd voor zover het onvolledig ingevulde enquêteformulieren betreft.

De samenstelling van het bruto-overschot is als volgt.

BRUTO-OVERSCHOT OP LANDBOUWBEDRIJVEN GROTER DAN 5 HA (in mln. gld.) Tabel 23

	Boekjaar	
	1962/63	1963/64
Ontvangsten:		
melk- en zuivelprodukten	1.636	1.759
eieren	310	328
pluimvee	28	24
varkens	518	727
omzet en aanwas rundvee	548	657
akkerbouwprodukten	1.135	1.074
tuinbouwprodukten	61	78
overige bedrijfsopbrengsten	131	132
totaal ontvangsten	4.367	4.779
Bedrijfsuitgaven:		
loon/sociale lasten vreemd personeel	217	215
betaald loon/sociale lasten gez.leden	52	63
leveranciers/diensten van derden	2.542	2.719
betaalde rente	77	88
bedrijfsbelastingen en heffingen	58	61
pacht en huur	175	184
totaal bedrijfsuitgaven	3.121	3.330
Bruto-overschot	1.246	1.449

De boekwinst op verkochte activa (tabel 22) bestaat voornamelijk uit middelen die beschikbaar gekomen zijn uit de verkoop van onroerende goederen; deze boekwinst bedroeg in 1962/63 133 mln. gulden en in 1963/64 197 mln. gulden 1).

Uit de middelen afkomstig van schenkingen en erfenissen kwamen in 1962/63 en 1963/64 resp. 158 mln. gulden en 150 mln. gulden ter beschikking. Deze middelen zijn voor een groot gedeelte in natura verkregen, waardoor de bestemming min of meer vast ligt.

De bijgeleende gelden zijn - nà het bruto-overschot - met 371 en 428 mln. gulden de belangrijkste bron van beschikbaar gekomen middelen. De bijgeleende gelden voor een periode korter dan een jaar zijn in de mutaties van de rubriek "Toeneming liquiditeiten minus toeneming schulden op korte termijn" (zie § 2, tabel 24) opgenomen.

In bijlage 8 zijn de beschikbaar gekomen middelen verdeeld naar pacht- en eigendomsbedrijven. Het blijkt dat de pachtbedrijven in het boekjaar 1963/64 een bedrag van 205 mln. gulden op lange termijn hebben bijgeleend, tegen slechts 82 mln. gulden in 1962/63. Een deel van deze leningen is aangegaan om een uittredende firmant in staat te stellen een nieuw bedrijf te beginnen. Daar dit slechts op enkele gevallen betrekking heeft kan in de desbetreffende bedragen een grote toevallige fout schuilen. Laten wij deze gevallen buiten beschouwing, dan heeft de stijging in de bijgeleende gelden in 1963/64 ca. 135 mln. gulden bedragen. Deze toeneming van bijgeleende gelden door pacht-

1) De gerealiseerde boekwaarden zelf zijn begrepen in de bedragen van resp. 116 en 219 mln. gulden, verkregen door "omzetting van activa in liquide middelen".

bedrijven kan in verband worden gebracht met de stijging van de grondaankopen door pachtbedrijven (zie § 2), als gevolg van de opheffing van de prijsbeheersing van landbouwgronden per 1 januari 1963.

§ 2. Besteding van de beschikbaar gekomen middelen

De in de loop van de boekjaren 1962/63 en 1963/64 op de landbouwbedrijven groter dan 5 ha beschikbaar gekomen middelen, zijn als volgt aangewend (tabel 24).

Tabel 24

BESTEDING VAN DE BESCHIKBAAR GEKOMEN MIDDELEN OP LANDBOUWBEDRIJVEN GROTER DAN 5 HA 1)
(in mln. gld.)

	Boekjaar 1962/63		Boekjaar 1963/64	
Bruto-investeringen in eigen landbouwbedrijven				
- Grond en grondverbeteringen	149		166	
- Gebouwen incl. aangebouwde en vrijstaande woningen	142		157	
- Investeringen in machines en werktuigen	261		304	
- Toeneming van de waarde van de veestapel	28		25	
- Uitbreiding bloembollenplantgoed en vaste plantopstand	4		7	
Totaal		584		659
Bruto-investeringen en beleggingen buiten de bedrijven				
- Leningen u/g op lange termijn	131		64	
- Onroerende goederen buiten de bedrijven	42		150	
- Overige investeringen buiten de bedrijven	6		23	
- Deelnemingen en ledenrekeningen van coöperaties	20		28	
Totaal		199		265
Aflossingen				
- Verplichte aflossingen	35		48	
- Contractueel onverplichte aflossing en aflossing boedelschulden	147		243	
Totaal		182		291
Privé-bestedingen				
- Gezinsuitgaven	967		1001	
- Persoonlijke belastingen	242		281	
- Onderhoudsverplichtingen	4		5	
- Schenkingen	29		82	
- Levensverzekeringspremies e.d.	25		27	
Totaal		1267		1396
Toeneming liquiditeiten minus toeneming schulden op korte termijn		131		212
Totale bestedingen		2363		2823

1) In bijlage 9 is een splitsing gemaakt van de bestedingen naar pacht- en eigendomsbedrijven.

In beide jaren is bruto in totaal resp. 783 en 924 mln. gulden geïnvesteerd, waarvan 584 en 659 mln. gulden in de eigen landbouwbedrijven. In de bruto-investeringen zijn ook de transacties tussen boeren onderling (erfenissen van agrariërs, aankoop produktiemiddelen van boeren) begrepen. Dit in afwijking van de in hoofdstuk II behandelde investeringen die alleen betrekking hadden op aanschaffing van nieuwe produktiemiddelen.

De bruto-investeringen in de bedrijven

De investeringen in grond en grondverbeteringen (in 1962/63 149 mln. gulden, in 1963/64 166 mln. gulden), betroffen hoofdzakelijk aankoop van grond, nl. voor resp. 146 en 158 mln. gulden.

Hoewel de investeringen in grond en grondverbeteringen in het boekjaar 1963/64 dus slechts weinig hoger waren dan in het voorafgaande jaar, was de ontwikkeling hiervan bij de pachtbedrijven tegengesteld aan die van de eigendomsbedrijven (bijlage 9). Bij de pachtbedrijven namen deze investeringen nl. met 76 mln. gulden toe (van 17 tot 93 mln. gulden) 1), terwijl deze bij de eigendomsbedrijven daalden met 59 mln. gulden (van 132 tot 73 mln. gulden). Ook de investeringen in gebouwen namen bij de pachtbedrijven toe, nl. met 26 mln. gulden (van 24 tot 50 mln. gulden), terwijl deze investeringen bij de eigendomsbedrijven daalden, nl. met 11 mln. gulden (van 118 tot 107 mln. gulden).

De investeringen van de pachtbedrijven in grond en gebouwen voor eigen exploitatie stegen dus van 1962/63 tot 1963/64 met 102 mln. gulden. Een van de belangrijkste oorzaken hiervan was de opheffing van de prijsbeheersing voor landbouwgronden per 1 januari 1963, ondanks het feit dat de invloed hiervan zich slechts enkele maanden had kunnen doen gelden. De stijging van deze investeringen was van relatief grote betekenis bij de kleine bedrijven (< 7 ha) en bij de bedrijven met veredelingslandbouw (meer dan 5 %). In absolute bedragen waren echter de investeringen in grond en gebouwen door de grotere pachtbedrijven aanzienlijk groter dan die door de kleinere pachtbedrijven. Bij de pachtbedrijven in de weidegebieden waren de grondaankopen belangrijk hoger dan in de andere gebieden. De pachtbedrijven die vóór 1937 zijn aanvaard hebben minder grond aangekocht dan de bedrijven die tussen 1937 en 1951 en die na 1951 zijn aanvaard.

Daar de gevolgen van de opheffing van de prijsbinding van landbouwgronden zich sterker zullen hebben doen gelden, zal in een volgend verslag over de financiële positie van de Nederlandse landbouw hierop worden teruggekomen.

Wat de bruto-investeringen in gebouwen betreft, deze bedroegen in het boekjaar 1962/63 142 mln. gulden en in 1963/64 157 mln. gulden (tabel 24). Het grootste deel - nl. resp. 73 en 66 % - van deze bruto-investeringen waren uitbreidingsinvesteringen. Vooral op de eigendomsbedrijven waren de uitbreidingsinvesteringen relatief groot, nl. in het boekjaar 1962/63 en 1963/64 resp. 77 % en 71 % van de bruto-investeringen, tegen resp. 54 % en 59 % op de pachtbedrijven.

1) Als gevolg van de grondaankopen door de pachtbedrijven nam de oppervlakte grond in eigendom van deze bedrijven toe van 33.200 ha tot 55.200 ha. Het aantal pachtbedrijven met grond in eigendom steeg van 13.200 tot 15.400.

De gemiddelde ouderdom van het hoofdgebouw op de landbouwbedrijven was in 1963 63 jaar. Het hoofdgebouw op eigendomsbedrijven was gemiddeld 58 jaar oud, op pachtbedrijven 70 jaar. Op 24% van de pachtbedrijven is het hoofdgebouw eigendom van de boer.

De bruto-investeringen in machines en werktuigen zijn van 1962/63 op 1963/64 gestegen met 43 mln. gulden (16%) tot 304 mln. gulden. Zowel op de pacht- als op de eigendomsbedrijven was deze stijgende tendentie waarneembaar: de pachtbedrijven investeerden in beide jaren respectievelijk 123 mln. gulden en 132 mln. gulden en de eigendomsbedrijven respectievelijk 138 mln. gulden en 172 mln. gulden. Het grootste deel van deze investeringen was gericht op uitbreiding; namelijk 69% in het boekjaar 1962/63 en 61% in het boekjaar 1963/64.

De bruto-investeringen in de veestapel zijn niet eenvoudig vast te stellen, daar zij niet slechts bestaan uit aanschaffingen van vee, doch - bij eigen opfok - voor een deel via voederrekeningen, loonkosten enz. tot stand komen. Bovendien treden in de loop van het jaar bij verkoop regelmatig desinvesteringen op. Wij hebben de gebruikelijke methode gevolgd door de netto-investering (verschil tussen eindbalans en beginbalans) als maatstaf voor de investeringen te gebruiken en de overige mutaties samen te vatten in de post "omzet en aanwas" als onderdeel van het "bruto-overschot". De balanswaarden zijn ontleend aan de fiscale normen. Als gevolg hiervan zijn zowel de "bestedingen" (investeringen in de veestapel) als de "middelen" (uit omzet en aanwas) lager dan zij op basis van bedrijfseconomische waardering zouden zijn geweest.

De brutobedrijfsinvesteringen per v.a.k. op bedrijven van verschillende oppervlakten, met variërende percentages veredelingslandbouw, uiteenlopend tijdstip van bedrijfsaanvaarding en in diverse gebieden, blijken uit tabel 25.

Over de hele linie zijn de bruto-investeringen per v.a.k. op de eigendomsbedrijven hoger dan op de pachtbedrijven. De grotere bedrijven hebben per v.a.k. meer geïnvesteerd dan de kleinere bedrijven. Met betrekking tot het tijdstip van bedrijfsaanvaarding zien wij dat de investeringen afnemen naarmate de bedrijven ouder zijn. Op de pachtbedrijven treedt eerder een sterke daling op in het investeringsniveau dan op de eigendomsbedrijven.

Tabel 25

BEDRIJFSINVESTERINGEN PER V.A.K. (1962/63)

	Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	v.a.k. /bedr.	in gld.	v.a.k. /bedr.	in gld.
Oppervlakteklasse				
5-< 7 ha		1)	1,42	1.730
7-<15 ha	1,46	1.489	1,60	2.515
15-<30 ha	1,94	1.736	1,97	4.633
≥30 ha	3,20	2.488		1)
Gemiddelde bedrijfsinv. per v.a.k.	1,83	1.764	1,75	2.972
Percentage veredelingslandbouw				
0-< 5	2,01	2.067	1,99	2.329
5-<20	1,72	1.433	1,68	4.577
20-<60	1,63	1.607	1,68	2.457
≥60		1)		1)
Gemiddelde bedrijfsinv. per v.a.k.	1,83	1.764	1,75	2.972
Tijdstip van bedrijfsaanvaarding				
Na 1951	1,66	2.571	1,43	3.981
1937-1951	1,97	1.305	1,70	3.557
Voor 1937	1,96	953	2,14	1.841
Gemiddelde bedrijfsinv. per v.a.k.	1,83	1.764	1,75	2.972
Gebieden				
Akkerbouwgebieden	2,18	1.847	2,69	4.307
Weidegebieden	1,60	1.539	1,63	3.396
Zandgebieden (gemengde bedrijven)	1,78	1.778	1,59	2.659
Overige gebieden		1)	1,87	1.853
Gemiddelde bedrijfsinv. per v.a.k.	1,83	1.764	1,75	2.972

1) Aantal steekproefbedrijven 35 of minder.

Bruto-investeringen en beleggingen buiten de bedrijven

De investeringen en beleggingen buiten de bedrijven bedroegen in de boekjaren 1962/63 en 1963/64 respectievelijk 199 mln. gulden en 265 mln. gulden. De belangrijkste posten zijn hier de uitgeleende gelden op lange termijn en de investeringen in onroerende goederen buiten de bedrijven. In 1962/63 is 131 mln. gulden op lange termijn uitgeleend; in 1963/64 slechts 64 mln. gulden. Deze daling deed zich zowel op de pacht- als op de eigendomsbedrijven voor. In beide jaren zijn door ca. 8000 landbouwers leningen op lange termijn verstrekt.

In 1963/64 waren onroerende goederen het belangrijkste object van de bruto-investeringen en beleggingen buiten de bedrijven.

Aflossingen

De onverplichte aflossingen van schulden - d.w.z. aflossingen van schulden waarvoor contractueel geen aflossingstermijnen zijn overeengekomen - waren in beide onderzochte jaren met respectievelijk 147 mln. gulden en 243 mln. gulden aanzienlijk hoger dan de verplichte aflossingen (35 mln. en 48 mln. gulden). De hoge onverplichte aflossingen houden verband met de aard van de schulden van de landbouwbedrijven; deze bestaan voor een belangrijk deel uit schulden - zonder aflossingsverplichtingen - aan familieleden.

De toeneming van de onverplichte aflossingen in 1963/64 t.o.v. het jaar tevoren, kan worden toegeschreven aan de stijging van de beschikbaar gekomen middelen, met name de stijging van het brutooverschot uit het landbouwbedrijf.

Door de pachtbedrijven is in 1962/63 gemiddeld f. 725,- per bedrijf onverplicht afgelost; in 1963/64 gemiddeld f. 1.040,-. Bij de eigendomsbedrijven bedroegen de onverplichte aflossingen in 1962/63 gemiddeld f. 1.360,-; in 1963/64 gemiddeld f. 2.375,-.

Privé-bestedingen

De gezinsuitgaven waren met 967 mln. gulden in 1962/63 en 1001 mln. gulden in 1963/64 de grootste privé-bestedingspost. Per gezin was dit respectievelijk f. 7.400,- (op pachtbedrijven f. 8.200,-, op eigendomsbedrijven f. 6.900,-) en f. 7.600,- (op pachtbedrijven f. 8.300,-, op eigendomsbedrijven f. 7.200,-). De gemiddelde gezinsgrootte was in beide jaren 4,9 personen.

Het bedrag van deze gezinsuitgaven is bepaald als het saldo van de totaal ter beschikking gekomen middelen (incl. neveninkomsten en inkomsten in natura) en alle overige bestedingen.

Om een beeld te geven van de verschillen in de gezinsuitgaven zijn in tabel 26 de gezinsuitgaven, exclusief het verbruik van produkten uit eigen bedrijf, uitgesplitst naar landbouwgebieden, bedrijfsoppervlakteklassen en tijdstip van bedrijfsaanvaarding, waarbij onderscheid is gemaakt naar pacht- en eigendomsbedrijven.

Uit tabel 26 blijkt dat de gezinsuitgaven hoger zijn naarmate de bedrijven groter zijn. Op de pachtbedrijven zijn de gezinsuitgaven in het algemeen hoger dan op de eigendomsbedrijven van dezelfde omvang. Bij de beschouwing van deze tabel dient men te bedenken dat gezinsuitgaven, bekostigd uit inkomen uit werkzaamheden buiten het bedrijf van het bedrijfshoofd en uit door andere gezinsleden ontvangen loon, niet in het gegeven bedrag zijn begrepen. Om de betekenis hiervan voor de verschillende groepen bedrijven te kunnen beoordelen zijn in de tabel enkele aanvullende gegevens vermeld.

De schenkingen bedroegen in 1963/64 82 mln. gulden tegen 29 mln. gulden in het voorgaande jaar. De schenkingen op eigendomsbedrijven omvatten een groter bedrag dan op pachtbedrijven.

Toeneming liquiditeitensaldo

De stijging van de beschikbaar gekomen middelen in 1963/64 is ook terug te vinden in een toeneming van het liquiditeitensaldo 1). In

1) Liquide middelen minus schulden op korte termijn.

Tabel 26

GEZINSUITGAVEN 1) OP DE LANDBOUWBEDRIJVEN GROTER DAN 5 HA
(gemiddelden over 1962/63 en 1963/64 per bedrijf)

	Pachtbedrijven					Eigendomsbedrijven				
	werktijd buiten bedrijf (in weken) 2)		aan meewerkende gezinsleden uitbetaald loon (in gld.)	gezinsuitgaven (in gld.)	gezinsgrootte	werktijd buiten bedrijf (in weken) 2)		aan meewerkende gezinsleden uitbetaald loon (in gld.)	gezinsuitgaven (in gld.)	gezinsgrootte
	bedrijfshoofd	gezinsleden				bedrijfshoofd	gezinsleden			
Oppervlakteklasse										
5-< 7 ha	3)	-	-	-	-	2,5	0,6	170	4.300	4,2
7-<15 ha	0,6	3,8	250	5.600	4,3	0,7	3,6	340	5.300	5,2
15-<30 ha	0,8	1,7	390	7.500	5,1	1,1	4,1	670	7.700	5,6
≧30 ha	1,1	0,6	1.200	9.100	5,1	3)	-	-	-	-
Totaal	1,0	2,6	400	6.400	4,6	1,2	4,1	460	5.800	5,1
Tijdstip van bedrijfsaanvaarding										
Na 1951	1,2	1,7	140	6.700	4,6	1,1	1,5	100	5.300	5,0
1937-1951	0,8	3,1	580	6.600	4,9	1,3	4,3	460	6.200	5,6
Vóór 1937	1,0	4,1	710	5.600	3,8	1,2	6,6	810	6.100	4,7
Totaal	1,0	2,6	400	6.400	4,6	1,2	4,1	460	5.800	5,1
Gebieden										
Akkerbouwgebieden	1,6	2,1	570	7.200	4,0	1,3	4,5	1.180	8.400	4,6
Weidegebieden	0,6	1,5	330	6.500	4,7	1,4	2,6	560	6.000	4,4
Zandgebieden (gemengde bedrijven)	0,6	6,6	260	4.400	5,0	0,9	4,7	180	5.200	5,4
Overige gebieden	3)	-	-	-	-	1,7	4,3	680	6.000	5,7
Totaal	1,0	2,6	400	6.400	4,6	1,2	4,1	460	5.800	5,1

1) Exclusief verbruik uit eigen bedrijf en gezinsuitgaven voor zover bekostigd uit inkomen buiten bedrijf, en aan meewerkende gezinsleden uitbetaald loon.
2) Gemiddelde van 1962/63.
3) Aantal steekproefbedrijven 35 of minder.

1962/63 steeg de liquiditeit met 131 mln. gulden en in 1963/64 met 212 mln. gulden. Tot deze sterkere toeneming van de liquiditeit in laatstgenoemd jaar droegen uitsluitend de eigendomsbedrijven bij; in 1962/63 een stijging met 64 mln. gulden en in 1963/64 met 182 mln. gulden. Op de pachtbedrijven daarentegen nam de liquiditeit in het eerstgenoemde jaar sterker toe dan in het tweede jaar, namelijk respectievelijk 67 mln. gulden en 30 mln. gulden. De pachtbedrijven hebben de extra beschikbaar gekomen middelen in 1963/64 voornamelijk aangewend voor extra investeringen.

§ 3. De besparingen van de landbouwers

In deze paragraaf zullen wij de omvang trachten te bepalen van de besparingen van de landbouwers op bedrijven groter dan 5 ha in de boekjaren 1962/63 en 1963/64. Besparingen definiëren wij als het gedeelte van het voor besteding beschikbare inkomen dat niet voor consumptie wordt aangewend. Het inkomen van de landbouwers omvat:

bruto-overschotten uit de bedrijven;
boekwinsten van verkochte activa;
ontvangen uitkeringen;
opbrengsten van privé-vermogen;
overige inkomsten (schatting).

Ontvangen schenkingen en erfenissen, die evenals de boekwaarde van verkochte activa als vermogensmutaties zijn te beschouwen, hebben wij niet als inkomen gerekend. 1)

Door het aldus berekende inkomen te verminderen met de persoonlijke belastingen, wordt het bruto-besteedbare inkomen verkregen (zie tabel 27). Op dit bruto-besteedbare inkomen zijn vervolgens de gezinsuitgaven en de onderhoudsverplichtingen voor familieleden in mindering gebracht, waarna het bedrag van de brutobesparingen resulteert. Wij spreken hier van brutoinkomen en brutobesparingen, omdat hierin de uit afschrijving beschikbaar gekomen middelen zijn begrepen. Uit de brutobesparingen verminderd met de - geraamde - afschrijvingen, resulteren de nettobesparingen.

De brutobesparingen bedroegen in 1962/63 en 1963/64 respectievelijk 505 mln. gulden en 739 mln. gulden; de brutospaarquote (aandeel brutobesparingen in besteedbaar bruto-inkomen) respectievelijk 34 en 42 %. De nettospaarquote - waarbij de afschrijvingen zowel uit het besteedbare inkomen en de brutobesparingen zijn geëlimineerd - bedroeg respectievelijk 26 en 35 %. In 1963/64 was de nettospaarquote op de eigendomsbedrijven (40 %) aanzienlijk groter dan op de pachtbedrijven (27 %). De oorzaak hiervan is niet alleen het feit dat het bruto-overschot van de eigendomsbedrijven in dat jaar veel sterker steeg t.o.v. 1962/63 dan op de pachtbedrijven, maar ook de omstandigheid dat op eerstgenoemde bedrijven de boekwinst sterker toenam, terwijl die op de pachtbedrijven geringer was dan in 1962/63. Hierin tekent zich de invloed af van de grondverkopen door eigendomsbedrijven als gevolg van de opheffing van de prijsbeheersing van landbouwgronden.

1) Door gezinsleden in geld genoten inkomen (zowel in het bedrijf als daarbuiten) is hier niet als inkomen van het bedrijfshoofd beschouwd; de bijdragen van deze gezinsleden voor kost en inwoning zijn niet in de gezinsuitgaven begrepen.

Tabel 27

BRUTO- EN NETTOBESPARINGEN OP LANDBOUWBEDRIJVEN GROTER DAN 5 HA
(in mln. gld.)

	Alle bedrijven		Pacht-bedrijven		Eigendoms-bedrijven	
	1962/1963	1963/1964	1962/1963	1963/1964	1962/1963	1963/1964
Aantal bedrijven	132.000		51.000		81.000	
Bruto-overschot uit landbouwbedrijven	1.246	1.449	539	606	707	843
Boekwinst op verkochte activa 1)	151	210	56	27	95	183
Ontvangen uitkeringen	60	86	19	28	41	58
Opbrengsten uit privé-vermogen	76	91	33	36	43	55
Overige inkomsten (raming)	185	190	81	83	104	107
Bruto-inkomen	1.718	2.026	728	760	990	1.246
Betaalde belastingen	242	281	108	117	134	164
Besteedbaar bruto-inkomen	1.476	1.745	620	663	856	1.082
Gezinsuitgaven en onderhoudsverplichtingen	971	1.006	404	418	567	588
Brutobesparingen	505	739	216	245	289	494
(Brutospaarquote)	(34%)	(42%)	(35%)	(37%)	(34%)	(46%)
Afschrijvingen dode inventaris 2)	-158	-187	- 72	- 86	- 86	-101
Afschrijvingen gebouwen	- 10	- 10	- 1	- 1	- 9	- 9
Afschrijvingen	-168	-197	- 73	- 87	- 95	-110
Nettobesparingen	337	542	143	158	194	384
(Nettospaarquote)	(26%)	(35%)	(26%)	(27%)	(25%)	(40%)

1) Daar het hier gaat om de berekening van de besparingen als bron van financiering, zijn deze boekwinsten bij het bruto-inkomen gerekend en derhalve in de brutobesparingen begrepen.
2) In 1962/63 f. 75,- per ha, in 1963/64 f. 84,- per ha (bron: Bedrijfsuitkomstenstatistiek C.B.S.).

Om enig inzicht te verkrijgen in de verschillen in de besparingen hebben wij - op soortgelijke wijze als voor de gezinsuitgaven - voor de onderscheiden groepen bedrijven de brutobesparingen berekend. Deze brutobesparingen zijn in tabel 28 vermeld voor de onderscheiden groepen van landbouwbedrijven (naar gebieden, naar bedrijfsgrootteklassen, naar perioden van bedrijfsaanvaarding en naar percentages veredelingslandbouw). Binnen deze groepen is steeds onderscheid gemaakt naar pacht- en eigendomsbedrijven. Wij hebben niet getracht om per groep afzonderlijk schattingen te maken van de inkomens uit arbeid buiten bedrijf, ten einde het voor berekening van de spaarquote totale besteedbare inkomen vast te stellen. In plaats daarvan volstaan wij hier met een vermelding van het bruto-overschot uit het landbouwbedrijf ter vergelijking met de brutobesparingen. Vanzelfsprekend speelt dit bruto-overschot een belangrijke rol m.b.t. de hoogte van de bespaarde bedragen, hoewel ook andere factoren een niet te verwaarlozen invloed uitoefenen.

Zo stegen in 1963/64 bij de eigendomsbedrijven de besparingen als gevolg van de - in tabel 28 in het bruto-overschot opgenomen - boekwinsten bij verkoop van onroerende goederen. Maar ook diverse andere factoren spelen een rol in de hoogte van de besparingen. Een verklaring van alle verschillen met hun bedrijfseconomische en mogelijk sociale achtergronden valt echter buiten het kader van dit statistische onderzoek.

Tabel 28

BRUTOBESPARINGEN PER BEDRIJF IN VERGELIJKING MET HET BRUTO-OVERSCHOT 1)
(gld per bedrijf)

	Pachtbedrijven				Eigendomsbedrijven			
	1962/63		1963/64		1962/63		1963/64	
	bruto-bespa-ringen	bruto-over-schot	bruto-bespa-ringen	bruto-over-schot	bruto-bespa-ringen	bruto-over-schot	bruto-bespa-ringen	bruto-over-schot
Oppervlakteklasse								
5-< 7 ha	2)	2)	2)	2)	3500	7200	1810	6000
7-<15 ha	3380	9300	2730	9100	2360	7800	4950	10800
15-<30 ha	3080	12200	5000	13800	5410	14200	8430	17100
≥30 ha	12140	24300	12150	21700	2)	2)	2)	2)
Totaal	4250	11700	4730	12200	3620	9900	6190	12800
Percentage veredelingslandbouw								
0-< 5	4250	13000	5350	13800	5100	13700	9430	14400
5-<20	5310	12100	4570	11300	2710	9500	5320	11900
20-<60	1460	7300	3600	9800	3360	8700	5360	11100
≥60	2)	2)	2)	2)	2)	2)	2)	2)
Totaal	4250	11700	4730	12200	3620	9900	6190	12800
Tijdstip van bedrijfsaanvaarding								
Na 1951	3610	11400	4560	12900	3550	9500	5370	12000
1937-1951	5400	13200	4930	11900	3720	10700	6080	13500
Vóór 1937	2980	9100	4790	10200	3390	9600	7130	11200
Totaal	4250	11700	4730	12200	3620	9900	6190	12800
Gebieden								
Akkerbouwgebieden	5850	15000	5570	14260	9760	21500	14020	18900
Weidegebieden	3750	11100	3430	11100	2080	8600	6640	13100
Zandgebieden (gemengde bedrijven)	2280	6800	6170	11700	3300	8500	4750	10700
Overige gebieden	2)	2)	2)	2)	3000	8700	4580	10900
Totaal	4250	11700	4730	12200	3620	9900	6190	12800

1) Inclusief boekwinst verkochte bedrijfsactiva, exclusief eigen verbruik van landbouwprodukten.
2) Minder dan 35 steekproefbedrijven.

Om de rol van de besparingen in de financiering van de landbouwondernemingen te demonstreren is in tabel 29 een overzicht gegeven van de herkomst en bestemming van de voor financieringsdoeleinden beschikbare middelen (dat zijn de in totaal beschikbaar gekomen middelen minus de gezinsuitgaven en de persoonlijke belastingen).

Tabel 29

HERKOMST EN BESTEMMING VAN FINANCIERINGSMIDDELEN OP LANDBOUWBEDRIJVEN GROTER DAN 5 HA
(in mln. gld.)

	Alle bedrijven		Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	1962/1963	1963/1964	1962/1963	1963/1964	1962/1963	1963/1964
Beschikbaar gekomen						
Brutobesparingen,	505	739	216	245	289	494
bestaande uit: nettobesparingen	(337)	(542)	(143)	(158)	(194)	(384)
afschrijvingen	(168)	(197)	(73)	(87)	(95)	(110)
Saldo van ontvangen en gegeven erfenissen en schenkingen	129	68	39	59	90	9
Omzetting van activa in liquide middelen	116	219	50	67	56	152
Bijgeleende gelden op lange termijn	371	428	82	205 1)	289	223
Totaal beschikbaar	1.121	1.454	387	576	734	878
Bestemd voor:						
bruto-investeringen in bedrijf	584	659	164	285	420	374
bruto-investeringen en beleggingen buiten bedrijf	199	265	94	175 1)	105	90
aflossing schulden op lange termijn	182	291	50	74	132	217
levensverzekeringspremies en andere vormen van oudedagsvoorzieningen	25	27	12	12	13	15
toeneming van de liquiditeiten	131	212	67	30	64	182
Alle bestemmingen	1.121	1.454	387	576	734	878

1) In deze bedragen spelen de aankopen van grond en gebouwen ten behoeve van in de naaste toekomst uittredende firmanten een rol. Daar dit slechts op enkele gevallen betrekking heeft kunnen in deze bedragen vrij grote toevallige fouten schuilen.

De brutobesparingen blijken in de beide onderzochte jaren gemiddeld bijna de helft te vormen van de totale financieringsmiddelen en overtreffen niet onbelangrijk het bedrag van de aangetrokken vreemde middelen. Deze cijfers illustreren de grote plaats van de zelffinanciering in de groeiende vermogensbehoefte in de landbouw. Het volgende hoofdstuk, waarin wij de vraag naar en voorziening met financieringsmiddelen in de landbouw over een langere periode bezien (1957-1963), zal tot dezelfde conclusie leiden.

HOOFDSTUK IV

DE VRAAG NAAR VERMOGEN IN DE PERIODE 1957-1963

§ 1. De vermogensbehoefte in 1957-1963

De vraag naar vermogen in de landbouw is aan verschillende oorzaken toe te schrijven:
- de groei van de kapitaalgoederenvoorraad die de vermogensbehoefte doet toenemen (netto-investeringen);
- vermogensbehoefte door bedrijfsbeëindiging. Door bedrijfsbeëindiging vloeit een gedeelte van het in de landbouw geïnvesteerde vermogen weg. Voor zover de grond bij bedrijfsbeëindiging aan de agrarische bestemming wordt onttrokken, is vervangende financiering uiteraard niet noodzakelijk. Wel is dit nodig indien de vrijkomende grond door andere landbouwbedrijven wordt aangekocht (bedrijfsvergroting);
- vermogensbehoefte bij vererving. Bij bedrijfsopvolging ontstaat veelal een vraag naar vermogen ter financiering van het door de mede-erfgenamen en de fiscus 1) aan de landbouw onttrokken vermogen.

Het was niet mogelijk om op basis van de enquêtegegevens deze vermogensbehoefte te analyseren. De enquête had immers slechts betrekking op een periode van 2 jaar, waarin uiteraard het aantal bedrijfsbeëindigingen en vererving bij de steekproefbedrijven zeer gering was.

Daarom is in dit hoofdstuk de vraag naar vermogen langs een andere weg gekwantificeerd en is vervolgens vastgesteld op welke wijze hierin is voorzien. Deze berekening is opgesteld voor de periode 1957-1963, dus voor 6 jaar van de 10-jarige periode 1957-1967 waarvoor de Commissie Landbouwkrediet destijds een prognose maakte van de vermogensbehoefte en vermogensvoorziening in de Nederlandse landbouw. Aangenomen dat de geprognostiseerde vermogensbehoefte en vermogensvoorziening in de periode 1957-1963 6/10 bedraagt van de voor 1957-1967 geraamde bedragen, kan nu worden nagegaan in hoeverre de prognose van de Commissie Landbouwkrediet overeenstemt met de huidige gegevens (tabel 30)

Genoemde prognose is gebaseerd op constante prijzen 1957, zodat een toeneming van de vermogensbehoefte door prijsstijgingen, bij de vergelijking tussen prognose en werkelijkheid buiten beschouwing blijft.

---

1) Het voor betaling van successierechten uit de landbouw wegvloeiende vermogen - over de periode 1957-1963 ruwweg op 50 mln. gulden geschat - is verder buiten beschouwing gelaten.

Tabel 30

VRAAG NAAR VERMOGEN IN DE PERIODE 1957-1963
(in mln. gld.)

Vermogensbehoefte uit hoofde van	Prognose Com. Landb.krediet constante prijzen 1957	Realisatie 1) constante prijzen 1957	Realisatie 1) lopende prijzen
Netto-investeringen in:			
grond (verbetering)	108	305	325
onttrekking grond a/d landb.	-	-100	-130
gebouwen	264	290	300
dode inventaris	288	290	290
veestapel	120	445	435
voorraden	45	-	-
Totaal	825	1230	1220
Bedrijfsopvolging 2)	570	540	650
Bedrijfsbeëindiging 2)	300	260	315
Totaal	1695	2030	2185

1) Volgens berekeningen van het L.E.I.
2) Voor zover ontstaan door afvloeiing van eigen vermogen uit de landbouw bij vererving.

Het blijkt dat de door de Commissie Landbouwkrediet geprognostiseerde vraag naar vermogen voor de periode 1957-1963, 335 mln. gulden lager is dan de achteraf berekende werkelijke vraag. Dit verschil is hoofdzakelijk toe te schrijven aan onderschatting van de vermogensbehoefte ten behoeve van de netto-investeringen, die in werkelijkheid 405 mln. gulden hoger was dan de geraamde vermogensbehoefte. De grootste afwijking tussen prognose en realiteit betreft de vermogensbehoefte voor de in genoemde periode sterk uitgebreide veestapel.

De vraag naar vermogen ten behoeve van bedrijfsopvolging door erfgenamen in de periode 1957-1963 is dezerzijds berekend op 540 mln. gulden, dit is 30 mln. gulden lager dan de prognose van de Commissie. Voor de vaststelling van deze vermogensbehoefte is van dezelfde veronderstellingen uitgegaan als die waarvan de Commissie uitging, nl.:
- per jaar heeft op 2,85% van het totaalaantal bedrijven bedrijfsopvolging plaats; in de periode 1957-1963 dus op 17,1% van het totaalaantal bedrijven;
- het gemiddelde kindertal van landbouwers bedraagt 3,4;
- ruim 90% van de boerenzoons huwt een boerendochter.

Het in kapitaalgoederen geïnvesteerde eigen vermogen van alle landbouwbedrijven bedroeg in 1957 7150 mln. gulden. Van de 17,1% bedrijven waar opvolging plaatshad, was dit eigen vermogen dus 1223 mln. gulden. Op grond van bovengenoemde veronderstellingen is $\frac{1,9}{3,4}$ gedeelte

geërfd door de opvolgers. De resterende vermogensbehoefte als gevolg van bedrijfsopvolging zou in de periode 1957-1963 derhalve $\frac{1,5}{3,4}$ x f. 1.223 mln. = f. 540 mln. hebben bedragen. Het niet zo grote verschil in uitkomst met die van de prognose, is voor een deel het gevolg van een enigszins andere waardering van de kapitaalgoederenvoorraad; het aandeel van de gepachte gebouwen in het totale gebouwenkapitaal is door de Commissie lager gesteld dan door ons.

Wat de vermogensbehoefte ten gevolge van bedrijfsbeëindiging 1) betreft, bedraagt het verschil tussen prognose en werkelijkheid 40 mln. gulden. De werkelijke vraag naar vermogen in de periode 1957-1963 als gevolg van beëindiging, is nl. onzerzijds becijferd op 260 mln. gulden.

Voor de berekening van dit uit hoofde van bedrijfsbeëindiging uit de landbouw uittredende, te vervangen vermogen is van de volgende gegevens en veronderstellingen uitgegaan.

- Van de in de periode 1957-1963 beëindigde bedrijven (13.800 2) met een gemiddelde oppervlakte van 6 ha) zijn de kapitaalgoederen, voor zover niet onteigend, overgenomen door boeren die reeds het hoofdberoep landbouwer uitoefenden. Voor het desbetreffende uit de landbouw uittredende vermogen ontstaat dus van de landbouw uit een vraag naar vervangend vermogen.
- Voor zover bedrijfsbeëindiging een gevolg was van onttrekking van grond en gebouwen aan de landbouw (door onteigening of op andere wijze) behoeft geen vervangende financiering te worden gezocht voor het uit de landbouw uittredende vermogen. Dit zal het geval geweest zijn op ca. 20% 3) van de 20.100 ha 4) grond, die aan de landbouw onttrokken is.

De Commissie raamde de vraag naar vermogen uit hoofde van bedrijfsbeëindiging op 300 mln. gulden.

Het geringe verschil tussen de door de Commissie geprognostiseerde vermogensbehoefte als gevolg van bedrijfsbeëindiging en de door ons berekende, is hoofdzakelijk terug te voeren op het feit, dat de Commissie het aantal bedrijven dat in 1957-1963 zou verdwijnen op 30.000 per 6 jaar raamde en er vanuit ging dat de gemiddelde oppervlakte van deze bedrijven 3,5 ha zou bedragen, terwijl in werkelijkheid in deze periode slechts 13.800 bedrijven beëindigd werden, waarvan de gemiddelde oppervlakte echter 6 ha bedroeg.

§ 2. Vermogensvoorziening in 1957-1963

In de vraag naar vermogen - t.b.v. netto-investeringen en als gevolg van afvloeiing van eigen vermogen uit de landbouw - is zowel voorzien door middel van aantrekking van vreemd vermogen als door zelffinanciering. Deze zelffinanciering geschiedde niet alleen uit besparingen, maar onder meer ook uit liquide middelen en liquidatie van vermogen buiten bedrijf.

---

1) Bij bedrijfsbeëindiging verdwijnt een bestaand bedrijf door onteigening en/of door overneming door andere bestaande bedrijven. Wordt het bedrijf overgenomen door niet-erfgenamen die nog niet het hoofdberoep landbouwer hebben, dan is er sprake van bedrijfsopvolging door derden.

2) In analogie met de werkwijze van de Commissie Landbouwkrediet zijn de bedrijven met een kleinere oppervlakte dan 1 ha buiten beschouwing gebleven.

3) De overige 80% is onttrokken aan voortgezette bedrijven en heeft als desinvestering de vermogensbehoefte uit hoofde van netto-investeringen verminderd (zie tabel 30).

4) Saldo van aan de landbouw onttrokken grond en nieuw verkregen landbouwgrond.

De Commissie Landbouwkrediet raamde de vermogensvoorziening uit vreemde middelen in de periode 1957-1963 op 1.295 mln. gulden, terwijl in werkelijkheid slechts 1.015 mln. gulden (incl. financiering door verpachters ad 240 mln. gulden) aan vreemd vermogen nodig bleek (tabel 31). De werkelijke behoefte aan vreemd vermogen was derhalve 280 mln. gulden geringer dan de Commissie had geraamd.

Tabel 31

VERMOGENSVOORZIENING IN DE PERIODE 1957-1963
(in mln. gld.)

Vermogensvoorziening uit:	Prognose Com. landb.krediet constante prijzen 1957	Realisatie	
		constante prijzen 1957	lopende prijzen
Vreemd vermogen 1) op lange termijn: familieleden	400	280	300
landbouwkredietbanken	480	260	280
overige bronnen	395	195	210
totaal	1.275	735	790
Vreemd vermogen 1) op korte termijn (bankkrediet)	20	40	50
Pachtfinanciering (investeringen op gepachte grond)	-	240	240
Eigen middelen	400	1.015	1.105
Totaal	1.695	2.030	2.185

1) Het aangetrokken vreemde vermogen (in lopende prijzen) is het verschil tussen het vreemde vermogen in 1963 en 1957 volgens de balansen van de sector landbouw in die jaren. De rest van de vermogensbehoefte uit hoofde van netto-investeringen en bedrijfsovergangen moet dan gefinancierd zijn uit eigen vermogen. De zelffinanciering is niet door balansvergelijking vast te stellen, daar het eigen vermogen nodig ter vervanging van uit de landbouw weggevloeide gelden, niet in balanscijfers tot uitdrukking komt.

Dit ondanks het feit dat de groei van de vermogensbehoefte van de landbouw - met name die ten gevolge van de groei van de kapitaalgoederenvoorraad - in de prognose met meer dan 300 mln. gulden is onderschat. Blijkbaar had de Commissie Landbouwkrediet geen hoge verwachtingen van de mogelijkheden van zelffinanciering in de landbouw, die zij gerekend over de periode 1957-1963 op 400 mln. gulden raamde. In werkelijkheid

kon de landbouw in deze periode uit eigen middelen 1.015 mln. gulden opbrengen - dit is gemiddeld f. 1.300 per jaar per bedrijf groter dan 5 ha - en zodoende voor 50% voorzien in de vermogensbehoefte uit hoofde van netto-investeringen en van afvloeiing van eigen vermogen uit de landbouw. In de prognose van de Commissie werd het aandeel van de eigen middelen op nog geen 25% geraamd.

De belangrijke rol die de zelffinanciering in de onderzochte periode in het economische groeiproces van de landbouw heeft gespeeld, is vooral te danken geweest aan de over het algemeen sobere levenswijze van de Nederlandse boer, gepaard gaande met een grote spaarzin.

SAMENVATTING

Het onderzoek naar de financiële positie van de Nederlandse landbouw (1962/63 en 1963/64) heeft betrekking op de landbouw in engere zin. Als landbouwbedrijven zijn namelijk beschouwd alle bedrijven waarop - volgens arbeidsnormen - ten minste 50% van de arbeid wordt besteed aan akkerbouw en veehouderij.

Daar de landbouw voor verreweg het grootste deel wordt uitgeoefend in persoonlijke ondernemingen, waar geen scheiding bestaat tussen bedrijfsvermogen en privé-vermogen, is het gehele vermogen van de boeren in het onderzoek betrokken.

Het onderzoek is voornamelijk gebaseerd op gegevens uit een schriftelijke enquête bij boekhoudbureaus en administratiekantoren. Deze gegevens zijn verkregen uit een aselecte, gestratificeerde steekproef uit alle landbouwbedrijven met een oppervlakte boven 5 ha. Deze steekproef vertegenwoordigt ca. 92% van de oppervlakte van alle landbouwbedrijven (incl. bedrijven <5 ha) te zamen. De steekproefgegevens zijn steeds omgewerkt tot totaalcijfers voor de Nederlandse landbouw (excl. bedrijven <5 ha); waar mogelijk zijn deze uitkomsten - door schatting of op basis van gegevens uit andere bronnen - aangevuld tot uitkomsten voor de gehele landbouw (incl. bedrijven <5 ha).

De enquête heeft betrekking op twee jaar. Om een inzicht te verkrijgen over de ontwikkeling van de financiële positie over een wat langere periode is ook een vergelijking gemaakt tussen de situatie in 1957 en in 1963. De gegevens over 1957 zijn ontleend aan een rapport dat destijds door de Commissie Landbouwkrediet is opgesteld, waarbij zij gebruik gemaakt heeft van een vroeger L.E.I.-onderzoek.

De gegevens in deze studie zijn naar verschillende criteria gegroepeerd. In de eerste plaats is een onderscheid gemaakt naar pacht- en eigendomsbedrijven 1), omdat vooral de eigendomsverhoudingen van grote betekenis zijn voor de financiële positie. Daarnaast is gelet op verschillen tussen grootteklassen, landbouwgebieden, bedrijven met veel of weinig veredelingslandbouw en tussen bedrijven waarop het tijdstip van bedrijfsaanvaarding meer of minder ver in het verleden lag.

1) Als eigendomsbedrijven zijn beschouwd de bedrijven die eind boekjaar 1962/63 zowel de bedrijfsgebouwen als ten minste 25% van de grond in eigendom hadden.

Bezittingen, schulden en eigen vermogen

De bezittingen, de schulden en het eigen vermogen van de Nederlandse landbouw zijn in onderstaande balans per begin 1963 samengevat.

BALANS VAN DE GEHELE NEDERLANDSE LANDBOUW
(in mln. gld.)

Kapitaal		Vermogen		
Kapitaalgoederen		Verpachtersvermogen		
Grond en gebouwen 1)	14.800	Grond en gebouwen verpacht door niet-agrariërs		6.600
Dode inventaris, voorraden en veldinventaris	1.750	(Grond en gebouwen verpacht door agrariërs)		(650)
Veestapel	3.160			
Totaal	19.710	Vreemd vermogen		
Vorderingen	573	a. Schuld op lange termijn aan:		
(Vorderingen op agrariërs)	(141)	landbouwkredietinstell.	592	
Liquiditeiten	2.552	familie-niet-agrariërs	944	
Bezittingen buiten de landbouw	321	(familie-agrariërs)	(115)	
		ov. particulieren en instellingen-niet-agrariërs	684	
		(ov. particulieren en instellingen-agrariërs)	(26)	
		Totaal	2220	
		b. Schuld op korte termijn	788	
		Totaal vreemd vermogen		3.008
		Eigen vermogen		13.548
		(W.v. verpachtersvermogen)		(× 650)
Balanstotaal	23.156	Balanstotaal		23.156

1) Waarvan 7.250 mln. gulden gepachte grond en gebouwen.

De interne financiering - de tussen haakjes geplaatste bedragen in de balans - is niet van grote betekenis. Een veel grotere rol speelt de "oneigenlijke" financiering in de vorm van pacht; bijna de helft van de waarde van de grond en gebouwen is met verpachtersvermogen gefinancierd.

Opmerkelijk is dat het eigen vermogen voor de financiering in de landbouw van veel grotere betekenis is dan het vreemde vermogen. Dit houdt in dat de solvabiliteit in de landbouw vrij gunstig is en dat van de mogelijkheid om kredieten op te nemen tegen zakelijke zekerheid een beperkt gebruik is gemaakt. Dit blijkt eveneens uit de spreiding in de

schulden op lange termijn (op bedrijven groter dan 5 ha). Ruim 40% van de pachtbedrijven en 20% van de eigendomsbedrijven hebben in het geheel geen lang lopende schulden. Op 41% van de pachtbedrijven is de schuld minder dan f. 1000,- per ha, terwijl bijna 50% van de eigendomsbedrijven minder dan f. 2000,- schuld per ha heeft. In het vreemde vermogen nemen bovendien de schulden aan familieleden - veelal te beschouwen als een tussenvorm tussen eigen en vreemd vermogen - een belangrijke plaats in.

Wat de liquiditeiten betreft, was het liquiditeitensaldo per bedrijf op de pachtbedrijven gunstiger dan op de eigendomsbedrijven.

Zoals te verwachten was, waren er tussen eigendoms- en pachtbedrijven daarentegen wel grote verschillen in vreemd vermogen. Zo was de schuld aan familieleden 1) op eigendomsbedrijven groter dan 5 ha 710 mln. gulden en op pachtbedrijven slechts 250 mln. gulden, terwijl de overige schulden op lange termijn 1) op de eigendomsbedrijven en pachtbedrijven respectievelijk 982 mln. gulden en 189 mln. gulden bedroegen.

Middelen, bestedingen en besparingen van landbouwbedrijven groter dan 5 ha

In het boekjaar 1962/63 is op landbouwbedrijven groter dan 5 ha een bedrag van 2.363 mln. gulden ter beschikking gekomen; in 1963/64 was dit 2.823 mln. gulden.

Beschikbaar gekomen middelen (in mln. gld.)	Alle bedrijven		Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	1962/63	1963/64	1962/63	1963/64	1962/63	1963/64
Uit inkomsten (incl. erfenissen en schenkingen)	1876	2176	773	848	1103	1328
(Waarvan uit bruto-overschot)	(1246)	(1449)	(539)	(606)	(707)	(843)
Uit omzetting van activa in liquide middelen	116	219	50	67	66	152
Uit leningen	371	428	82	205	289	223
Totaal	2363	2823	905	1120	1458	1703

Het bruto-overschot was de belangrijkste inkomstenbron (ca. 50% van het totaal); de leningen droegen voor ca. 15% bij aan de totale middelen. De toeneming van de leningen van 1962/63 op 1963/64 is uitsluitend veroorzaakt door de pachtbedrijven (grondaankopen); de leningen van eigenaarsbedrijven waren daarentegen in 1963/64 zelfs lager dan in het voorafgaande jaar.

1) Inclusief interne financiering.

De beschikbaar gekomen middelen werden als volgt besteed.

Bestedingen (in mln. gld.) aan:	Alle bedrijven		Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	1962/63	1963/64	1962/63	1963/64	1962/63	1963/64
Bruto-investeringen in eigen landbouw-bedrijven	584	659	164	285	420	374
Bruto-investeringen buiten de landbouw	199	265	94	175	105	90
Aflossingen	182	291	50	74	132	217
(Waarvan contractueel onverplichte)	(147)	(243)	(37)	(54)	(110)	(189)
Privé-bestedingen	1267	1396	530	556	737	840
(Waarvan gezinsuitgaven)	(967)	(1001)	(402)	(416)	(565)	(585)
Toeneming liquiditeitensaldo 1)	131	212	67	30	64	182
Totaal	2363	2823	905	1120	1458	1703

1) Liquiditeiten minus schulden op korte termijn.

Ca. 50% van de bruto-investeringen in eigen landbouwbedrijven betrof grond en gebouwen, terwijl ca. 45% op machines en werktuigen betrekking had. Het grootste deel van de in gebouwen en machines geïnvesteerde bedragen was bestemd voor uitbreiding. Van 1962/63 op 1963/64 namen alleen op de pachtbedrijven de bruto-investeringen toe.

Van de investeringen buiten de landbouw maakten de uitgeleende gelden en de aankoop van onroerende goederen buiten de bedrijven het grootste deel uit, nl. ca. 80%. De toeneming van deze investeringen van 1962/63 op 1963/64 kwam ook hier geheel voor rekening van de pachtbedrijven.

Wat de aflossingen betreft, zijn de contractueel onverplichte aflossingen aanzienlijk hoger dan de verplichte aflossingen. Dit hangt samen met het feit dat de schulden voor een belangrijk deel uit schulden aan familieleden bestaan, waarvoor veelal geen aflossingsverplichtingen gelden. De toeneming van de contractueel onverplichte aflossingen van 1962/63 op 1963/64 werd mogelijk door de stijging van het bruto-overschot in laatstgenoemde jaar.

Van de privé-bestedingen zijn de gezinsuitgaven de grootste post. Gemiddeld per bedrijf waren de gezinsuitgaven in 1962/63 f. 7400,- en in 1963/64 f. 7600,- bij een gemiddelde gezinsgrootte van 4,9 personen.

De grotere stijging van het liquiditeitensaldo in 1963/64 t.o.v. 1962/63, kwam geheel voor rekening van de eigendomsbedrijven.

De brutobesparingen - dit is het deel van het beschikbare inkomen (incl. afschrijvingen) dat niet voor consumptie wordt aangewend - bedroegen in 1962/63 505 mln. gulden en in 1963/64 739 mln. gulden, dit is respectievelijk 45% en 51% van de beschikbaar gekomen financieringsmiddelen.

De nettobesparingen waren in genoemde jaren respectievelijk 337 mln. gulden en 542 mln. gulden. De nettospaarquote - nettobesparingen in % van netto-inkomen - bedroeg in 1962/63 26% en in 1963/64 35%.

Vraag naar vermogen en vermogensvoorziening in de periode 1957-1963

De reële vraag naar vermogen in de landbouw is van 1957 tot 1963 met 2030 mln. gulden toegenomen. Vooral de stijging van de vraag naar vermogen voor netto-investeringen - hoofdzakelijk in grond (+ 305 mln. gulden) en veestapel (+ 445 mln. gulden) - is groot geweest.

Stijging van de vermogensbehoefte (in mln. gld.) uit hoofde van:	In constante prijzen 1957	In lopende prijzen
Netto-investeringen	+ 1230	+ 1220
Bedrijfsopvolging	+ 540	+ 650
Bedrijfsbeëindiging	+ 260	+ 315
Totaal	+ 2030	+ 2185

In de stijging van de vermogensbehoefte is als volgt voorzien:

- door vreemd vermogen	+ 775 mln. gld.
- door pachtfinanciering	+ 240 mln. gld.
- door zelffinanciering	+ 1015 mln. gld.
Totaal	+ 2030 mln. gld.

Dat de zelffinanciering een zeer belangrijke rol speelt bij de vermogensvoorziening, blijkt duidelijk uit het feit dat van de totale stijging van de vermogensbehoefte de helft uit eigen middelen kon worden gefinancierd.

DE BEREKENING VAN DE WAARDE VAN DE KAPITAALGOEDERENVOORRAAD VAN ALLE LANDBOUWBEDRIJVEN EN VAN DIE VAN DE BEDRIJVEN IN DE STEEKPROEFPOPULATIE

Voor de berekening van de waarde van kapitaalgoederenvoorraad, kon geen gebruik worden gemaakt van de desbetreffende uit de steekproef verkregen gegevens, daar deze betrekking hebben op de fiscale en niet op de bedrijfseconomische waarde van de kapitaalgoederen. Daarom is een andere weg gevolgd en voor de afzonderlijke componenten van de kapitaalgoederenvoorraad de volgende berekeningswijze toegepast.

Grond en gebouwen

Op basis van de gemiddelde verkoopprijzen van boerderijen per landbouwgebied 1) in het eerste halfjaar 1963 (bron: C.B.S.) en de oppervlakte landbouwgrond, is de waarde van de grond en gebouwen bepaald.

Het aandeel van de waarde van de gepachte grond (53% van de totale oppervlakte landbouwgrond) en van de gepachte gebouwen (27% van het totale aantal landbouwbedrijfsgebouwen), is als volgt vastgesteld. Er is van uitgegaan dat de waarde van de gebouwen samenhangt met de bedrijfsoppervlakte. De bedrijven met gepachte gebouwen hebben 783.000 ha landbouwgrond in gebruik; die met gebouwen in eigendom 1.404.000 ha. De waarde van de gepachte gebouwen kan dan gesteld worden op:

$\frac{783}{2187} \times 100\% = 36\%$ van de waarde van alle landbouwbedrijfsgebouwen.

Bij een veronderstelde gemiddelde waardeverhouding tussen grond en gebouwen van 3:1, is het aandeel van waarde van de gepachte grond en gepachte gebouwen te zamen:

$\frac{3 \times 53 + 1 \times 36}{4} = 49\%$ van de waarde van alle landbouwgrond en alle gebouwen.

Voor bedrijven >5 ha (steekproefpopulatie) is op overeenkomstige wijze het aandeel van de waarde van de gepachte grond en van gebouwen berekend op 50% van de totale waarde van alle grond en gebouwen van bedrijven >5 ha. De bedrijven met eigendomsgebouwen in de steekproefpopulatie hebben een oppervlakte van 1.326.000 ha, die met gepachte gebouwen een oppervlakte van 768.000 ha. Van alle in de steekproefpopulatie begrepen grond is 54% gepachte grond.

---

1) De waardering van grond en gebouwen in eigendom is dezelfde als van gepachte grond en gebouwen.

Dode inventaris

Bij de berekening van de waarde van de dode inventaris in de landbouw is aangenomen dat de economische levensduur 10 jaar bedraagt. Dit wil zeggen dat 10 jaar of langer geleden aangeschafte produktiemiddelen op nihil gewaardeerd kunnen worden. Produktiemiddelen die respectievelijk 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1 of 0 jaar geleden zijn aangeschaft zijn gewaardeerd op respectievelijk 7, 15, 23, 32, 41, 52, 62, 74, 87 en 100 procent van de aanschaffingswaarde. De aanschaffingswaarden zijn ontleend aan de jaarlijkse statistiek van investeringen in de landbouw van het C.B.S. over de periode 1953-1963. De uitkomsten zijn met behulp van prijsindexcijfers omgerekend tot het prijspeil 1963.

Vanzelfsprekend is er in werkelijkheid een grote diversiteit in de economische levensduur van de produktiemiddelen; de gebruikte normen moeten dan ook als gemiddelden worden opgevat.

Voor de berekening van de waarde van de dode inventaris van de bedrijven in de steekproefpopulatie, is aangenomen dat op bedrijven kleiner dan 5 ha de waarde van de dode inventaris per ha 75% bedraagt van de gemiddelde waarde per ha op alle landbouwbedrijven te zamen.

Veestapel

De waarde van de veestapel van de gehele Nederlandse landbouw is verkregen door het aanwezige vee - volgens de meitelling van het C.B.S. in 1963 - te vermenigvuldigen met de gemiddelde prijzen voor 1963.

Voor de berekening van de waarde van de veestapel op de bedrijven in de steekproefpopulatie, is de waarde van de veestapel van de gehele landbouw verminderd met de waarde van de veestapel, die volgens de meitellinggegevens buiten de steekproefpopulatie viel.

Voorraden vlottende produktiemiddelen en veldinventaris

De berekening van de waarde van de voorraden en van de veldinventaris is gebaseerd op gegevens uit L.E.I.-boekhoudingen. In de waarde van de voorraden produktiemiddelen en van de veldinventaris zijn voornamelijk bedragen begrepen voor mest, zaaizaad en loon voor grondbewerking.

Woningbezit buiten de landbouw

Het aantal woningen buiten de landbouwbedrijven van de landbouwers die in de steekproefpopulatie vallen, bedroeg volgens de enquête 13.300. Aangenomen is dat het woningbezit van alle landbouwers 10% hoger ligt. De gemiddelde waarde van deze huizen is op f. 15.000,- gesteld.

Bijlage 1B

"VERLENGING" VAN DE OVERIGE BALANSCIJFERS (VORDERINGEN, LIQUIDITEITEN EN SCHULDEN) VAN LANDBOUWBEDRIJVEN IN DE STEEKPROEFPOPULATIE TOT BALANSCIJFERS VAN ALLE LANDBOUWBEDRIJVEN

De vorderingen, liquiditeiten en schulden van alle landbouwbedrijven zijn als volgt vastgesteld: de bedragen van deze balansposten van de bedrijven in de steekproefpopulatie (bedrijven groter dan 5 ha) zijn vermeerderd met de bedragen van deze posten van bedrijven kleiner dan 5 ha. Laatstgenoemden zijn als volgt berekend: er is van uitgegaan dat de gemiddelde balanscijfers per ha van de bedrijven gelijk zijn aan die van de bedrijven in de oppervlakteklasse 5-7 ha.

De oppervlakte van de landbouwbedrijven kleiner dan 5 ha bedraagt 180.000 ha. Op basis van deze oppervlakte en het gemiddelde bedrag per ha voor de diverse balansposten, konden de desbetreffende balansposten van bedrijven kleiner dan 5 ha worden berekend.

HERKOMST VREEMD VERMOGEN BIJ PACHT- EN EIGENDOMSBEDRIJVEN (IN MLN GULDENS)

	Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
	begin 1963	begin 1964	begin 1963	begin 1964
Schulden op lange termijn				
Hypothecaire schulden:				
Landbouwkredietinstellingen	52	86	411	421
Hypotheekbanken	5	6	39	51
Overige banken	15	14	89	108
Verzekeringsmijen en pensioenfondsen	6	6	112	89
Financieringsmijen	-	-	3	3
Overheid	-	1	3	7
Verwanten	7	7	141	137
Andere particulieren en instellingen	9	54	185	184
Totaal hypothecaire schulden	94	174	983	1000
Niet-hypothecaire schulden:				
Landbouwkredietinstellingen	35	53	35	44
Overige banken	9	5	8	8
Verzekeringsmijen en pensioenfondsen	11	6	-	1
Financieringsmijen	12	11	3	1
Leveranciers van duurzame produktiemiddelen	4	-	-	-
Overheid	5	7	32	40
Verwanten	218	261	455	425
Andere particulieren en instellingen	25	25	63	59
Niet-hyp. schulden t.b.v. nevenbedrijf, onverdeelde boedels in en buiten bedrijf, kostencontracten + andere onderhoudsverplichtingen	26	23	113	131
Totaal niet-hypothecaire schulden	345	391	709	709
Totaal schulden op lange termijn	439	565	1692	1709
Schulden op korte termijn				
Hypothecaire schulden:				
Rek.courant landbouwkredietinstellingen	9	9	11	27
Overige banken	7	10	24	6
Totaal hypothecaire schulden	16	19	35	33
Niet-hypothecaire schulden:				
Rek.courant landbouwkredietinstellingen	29	36	44	31
Overige banken	7	6	5	15
Totaal niet-hypothecaire bankschulden	36	42	49	46
Totaal hypothecaire + niet-hypothecaire bankschulden	52	61	84	79
Niet-rekening courant schulden t.b.v. nevenbedrijf	8	9	3	5
Leveranciers van duurzame produktiemiddelen	14	20	19	34
Leveranciers overige bedrijfsgoederen	162	148	197	172
Voorschotten	4	5	2	3
Bedrijfsbelastingen	1	1	5	6
Persoonlijke belastingen	38	42	35	42
Overige schulden kort	36	42	63	72
Totaal schulden op korte termijn	315	328	408	413
Totaal vreemd vermogen	754	893	2100	2122

VREEMD VERMOGEN PER HA

(indeling naar oppervlakteklasse)

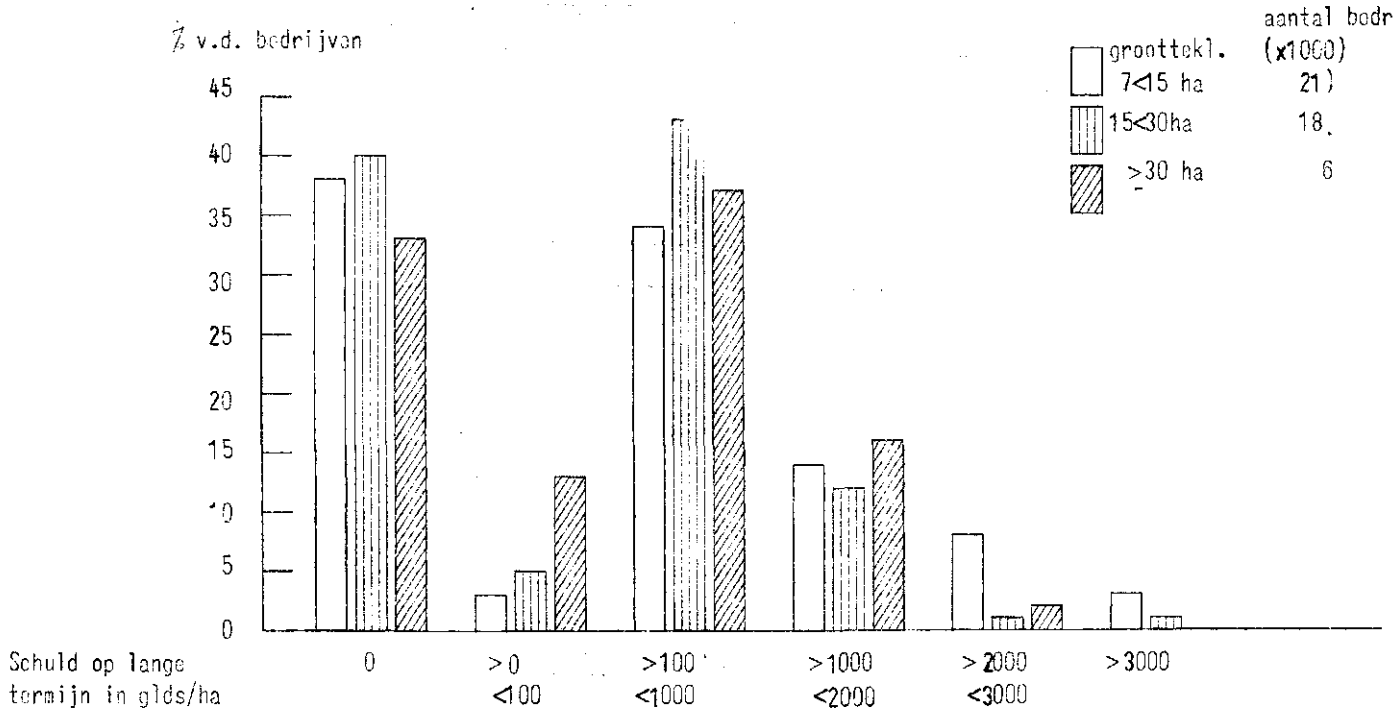
Bijlage 3

		Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
		begin 1963	begin 1964	begin 1963	begin 1964
		Gem. bedrag in gld. p.ha		Gem. bedrag in gld. p.ha	
Schuld op lange termijn aan landbouwkredietbanken					
oppervlakteklasse: 5 < 7 ha	I	1)	1)	2) 364	3) 440
7 < 15 ha	II	182	313	568	580
15 < 30 ha	III	64	94	318	347
≥ 30 ha	IV	41	52	1)	1)
Totaal		90	140	394	416
Schuld op lange termijn aan verwanten	I	1)	1)	2) 614	3) 548
	II	236	321	489	498
	III	245	233	529	487
	IV	244	254	1)	1)
Totaal		234	271	527	503
Overige schuld op lange termijn	I	1)	1)	2) 562	3) 585
	II	160	340	506	554
	III	100	87	563	587
	IV	154	122	1)	1)
Totaal		134	161	573	610
Schuld op korte termijn aan landbouwkredietbanken	I	1)	1)	2) 16	3) 34
	II	36	52	74	84
	III	41	42	40	28
	IV	35	34	1)	1)
Totaal		40	46	48	52
Overige schuld op korte termijn	I	1)	1)	2) 340	3) 291
	II	310	290	248	368
	III	223	253	335	241
	IV	368	353	1)	1)
Totaal		288	287	311	316
		Aantal/gem. opp.		Aantal/gem. opp.	
Aantal bedrijven en gemiddelde oppervlakte 4)	I	5.600 (6,6 ha)		16.000 (6,4 ha)	
	II	20.700 (11,3 ha)		44.000 (10,9 ha)	
	III	17.900 (22,4 ha)		17.000 (21,4 ha)	
	IV	6.400 (45,2 ha)		3.700 (50,5 ha)	
Totaal		50.600 (19,0 ha)		80.700 (14,0 ha)	

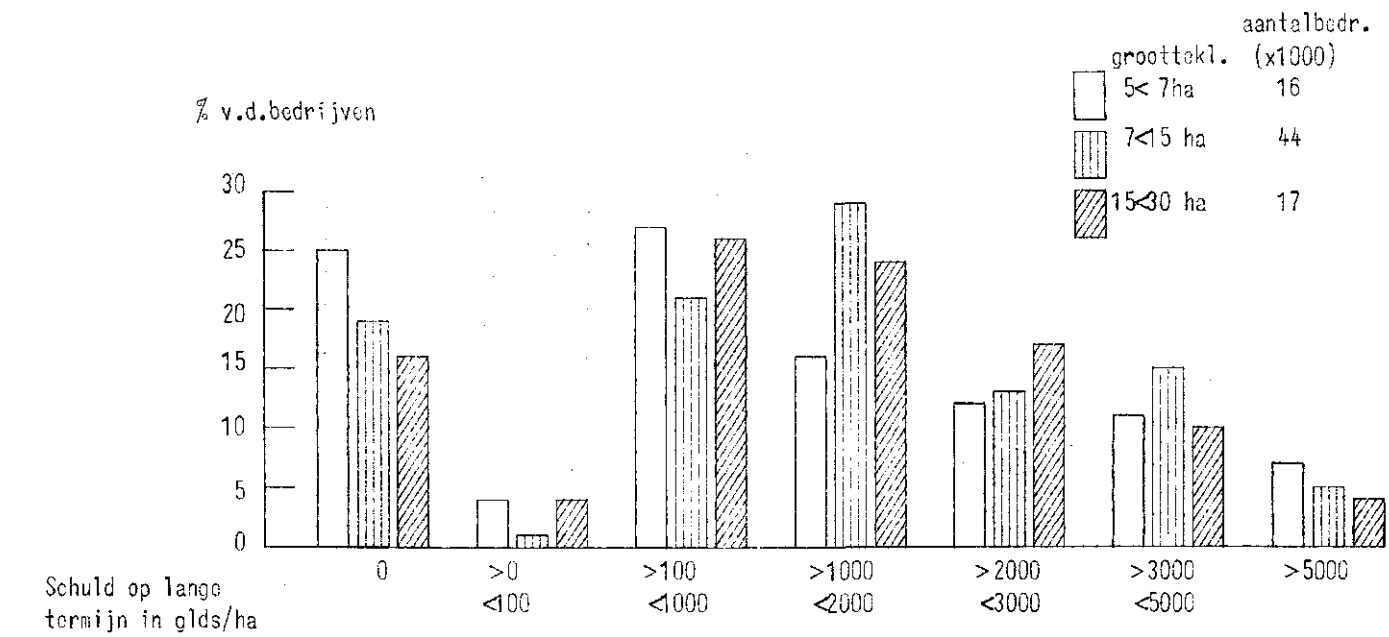
1) Aantal steekproefbedrijven 35 of minder; de gegevens van deze klasse zijn wel in het gemiddelde van het totaal begrepen.
2) Dit resultaat is verkregen uit slechts 39 steekproefbedrijven.
3) Dit resultaat is verkregen uit slechts 38 steekproefbedrijven.
4) Volgens inventarisatie van mei 1962.

Bijlage 4

SPREIDING VAN DE SCHULDEN OP LANGE TERMIJN (BEDRAG PER HA) OP DE PACHTBEDRIJVEN,
(INGEDEELD NAAR OPPERVLAKTEKLASSEN)
(gem. cijfers begin 1963 en begin 1964)

SPREIDING VAN DE SCHULDEN OP LANGE TERMIJN (BEDRAG PER HA) OP DE EIGENDOMSBEDRIJVEN,
(INGEDEELD NAAR OPPERVLAKTEKLASSEN)
(gem. cijfers begin 1963 en begin 1964)

VREEMD VERMOGEN PER HA

(indeling naar percentage verdelingslandbouw)

Bijlage 5

		Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
		begin 1963	begin 1964	begin 1963	begin 1964
		Gem. bedrag in gld p.ha.		Gem. bedrag in gld p.ha.	
Schuld op lange termijn aan landbouwkredietbanken					
percentage verdelingslandbouw	0 - < 5 I	83	89	271	269
	5 - < 20 II	84	133	381	426
	20 - < 60 III	2) 130	3) 381	487	515
	≧ 60 IV	1)	1)	1)	1)
	Totaal	90	140	394	416
Schuld op lange termijn aan verwanten	I	210	213	514	440
	II	260	338	540	520
	III	2) 265	3) 310	535	549
	IV	1)	1)	1)	1)
	Totaal	234	271	527	503
Overige schuld op lange termijn	I	117	94	728	740
	II	153	246	508	584
	III	2) 148	3) 173	447	466
	IV	1)	1)	1)	1)
	Totaal	134	161	573	610
Schuld op korte termijn aan landbouwkredietbanken	I	46	50	23	23
	II	31	38	70	63
	III	2) 38	3) 35	37	55
	IV	1)	1)	1)	1)
	Totaal	40	46	48	52
Overige schuld op korte termijn	I	252	258	284	274
	II	333	329	369	342
	III	2) 280	3) 257	270	322
	IV	1)	1)	1)	1)
	Totaal	288	287	311	316
		Aantal/gem. opp.		Aantal/gem. opp.	
Aantal bedrijven en gemiddelde oppervlakte 4)	I	21.900 (22,2 ha)		18.600 (18,9 ha)	
	II	20.500 (17,8 ha)		23.600 (15,8 ha)	
	III	7.500 (13,8 ha)		36.600 (10,8 ha)	
	IV	700 (8,5 ha)		1.900 (7,8 ha)	
	Totaal	50.600 (19,0 ha)		80.700 (14,0 ha)	

1) Aantal steekproefbedrijven 35 of minder; de gegevens van deze klasse zijn wel in het gemiddelde van het totaal begrepen.

2) Resultaat gebaseerd op slechts 36 steekproefbedrijven.

3) Resultaat gebaseerd op slechts 38 steekproefbedrijven.

4) Volgens inventarisatie van mei 1962.

VREEMD VERMOGEN PER HA

(indeling naar tijdstip van bedrijfsaanvaarding)

Bijl. 6

		Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
		begin 1963	begin 1964	begin 1963	begin 1964
		Gem. bedrag in gld per ha		Gem. bedrag in gld per ha	
Schuld op lange termijn aan landbouwkredietbanken					
Tijdstip van bedrijfsaanvaarding: nà 1951	I	117	175	645	688
1937 - 1951	II	64	96	341	379
vóór 1937	III	1) 83	2) 151	220	206
Totaal		90	140	394	416
Schuld op lange termijn aan verwanten	I	376	388	1069	983
	II	140	198	310	274
	III	1) 68	2) 92	252	292
Totaal		234	271	527	503
Overige schuld op lange termijn	I	106	202	765	801
	II	164	139	518	553
	III	1) 133	2) 87	455	493
Totaal		134	161	573	610
Schuld op korte termijn aan landbouwkredietbanken	I	60	65	76	84
	II	22	23	48	59
	III	1) 28	2) 47	23	16
Totaal		40	46	48	52
Overige schuld op korte termijn	I	306	274	376	359
	II	303	312	244	334
	III	1) 197	2) 262	318	260
Totaal		288	287	311	316
		Aantal/gem. opp.		Aantal/gem. opp.	
Aantal bedrijven en gemiddelde oppervlakte 3)	I	23.000 (18,6 ha)		27.300 (12,9 ha)	
	II	19.200 (20,4 ha)		26.300 (14,7 ha)	
	III	8.400 (16,8 ha)		27.100 (14,5 ha)	
Totaal		50.600 (19,0 ha)		80.700 (14,0 ha)	

1) Resultaat gebaseerd op slechts 38 steekproefbedrijven.
2) Resultaat gebaseerd op slechts 37 steekproefbedrijven.
3) Volgens inventarisatie van mei 1962.

VREEMD VERMOGEN PER HA
(indeling naar gebied)

Bijlage 7

		Pachtbedrijven		Eigendomsbedrijven	
		begin 1963	begin 1964	begin 1963	begin 1964
		Gem. bedrag in gld per ha		Gem. bedrag in gld per ha	
Schuld op lange termijn aan landbouwkredietbanken					
Gebieden: Akkerbouwgebieden	I	39	36	92	124
Weidegebieden	II	93	161	356	384
Zandgebieden (gem. bedrijf)	III	2) 218	3) 374	554	583
Overige gebieden	IV	1)	1)	487	463
Totaal		90	140	394	416
Schuld op lange termijn aan verwanten	I	186	253	615	557
	II	265	316	612	592
	III	2) 204	3) 182	494	479
	IV	1)	1)	304	302
Totaal		234	271	527	503
Overige schuld op lange termijn	I	89	188	832	803
	II	108	95	650	724
	III	2) 234	3) 222	388	443
	IV	1)	1)	550	566
Totaal		134	161	573	610
Schuld op korte termijn aan landbouwkredietbanken	I	27	42	32	29
	II	32	34	34	31
	III	2) 95	3) 72	63	84
	IV	1)	1)	58	33
Totaal		40	46	48	52
Overige schuld op korte termijn	I	290	256	345	316
	II	284	307	412	376
	III	2) 361	3) 418	252	299
	IV	1)	1)	224	249
Totaal		288	287	311	316
		Aantal/gem. opp.		Aantal/gem. opp.	
Aantal bedrijven en gemiddelde oppervlakte 4)	I	15.800 (22,8 ha)		8.400 (28,7 ha)	
	II	21.900 (17,9 ha)		21.200 (14,3 ha)	
	III	7.500 (15,5 ha)		39.000 (11,4 ha)	
	IV	5.400 (17,2 ha)		12.100 (12,0 ha)	
Totaal		50.600 (19,0 ha)		80.700 (14,0 ha)	

1) Minder dan 35 steekproefbedrijven; de gegevens van deze klasse zijn wel in het totaal opgenomen.
2) Dit resultaat is verkregen uit slechts 35 steekproefbedrijven.
3) Dit resultaat is verkregen uit slechts 36 steekproefbedrijven.
4) Volgens inventarisatie van mei 1962.

Bijlage 8

BESCHIKBAAR GEKOMEN MIDDELEN
(in mln glds) 1)

BESCHIKBAAR GEKOMEN MIDDELEN AFKOMSTIG VAN	Pachtbedrijven				Eigendomsbedrijven			
	1962/63		1963/64		1962/63		1963/64	
I. Inkomensbronnen								
1. bruto overschot uit bedrijf	(51)	539	(52)	606	(81)	707	(80)	843
2. Boekwinst op verkochte activa								
- roerende bedrijfsgoederen	(14)	9	(13)	9	(16)	9	(16)	4
- onroerende bedrijfsgoederen	(1)	47	(1)	14	(4)	82	(5)	124
- onroerende goederen buiten bedrijf		-	(1)	4	(1)	4	(2)	55
Totaal		56		27		95		183
3. Uitkeringen								
- sociale verzekeringen	(10)	14	(17)	21	(16)	22	(28)	44
- levensverzekeringsmijen en pensioenfondsen	(2)	5	(2)	7	(5)	19	(5)	14
Totaal		19		28		41		58
4. Opbrengsten van privé-vermogen								
- interest en dividend van beleggingen	(35)	27	(35)	28	(59)	29	(57)	34
- boekwinst op courante effecten	(5)	1	(5)	1	(4)	-2	(5)	7
- ontvangen netto pacht en huur	(6)	5	(6)	7	(16)	16	(16)	14
Totaal		33		36		43		55
5. Overige inkomsten (raming)		81		83		104		107
Totaal inkomsten		728		780		990		1246
II. Omzetting van activa in liquide middelen								
Uitkeringen ledenrekeningen van coöperaties	(8)	2	(7)	3	(17)	4	(16)	7
Boekwaarde verkochte onroerende bedrijfsgoederen	(1)	7	(2)	11	(3)	19	(4)	56
Boekwaarde verkochte roerende bedrijfsgoederen	(13)	13	(11)	19	(13)	18	(16)	23
Opbrengst verk. roerende goederen nevenbedr.; verk. deeln.	(1)	2	(0)	12	(1)	5	(1)	1
Boekwaarde verk. onr. goed. buiten bedrijf		-	(0)	4	(1)	4	(1)	37
Ontvangen aflossingen van leningen u/g	(6)	26	(6)	18	(6)	16	(8)	28
Totaal		50		67		66		152
III. Bijgeleend geld (voor een jaar of langer)	(11)	82	(13)	205	(22)	289	(23)	223
IV. Ontvangen schenkingen en erfenissen	(8)	45	(8)	68	(16)	113	(15)	82
Totaal beschikbaar gekomen midd.		905		1120		1458		1703

1) Cijfers tussen haakjes geven het aantal bedrijven in duizendtallen weer waarop de beschikbaar gekomen middelen betrekking hebben.

BESTEDING VAN DE BESCHIKBAAR GEKOMEN MIDDELEN
(in mln glds) 1)

		Pachtbedrijven				Eigendomsbedrijven			
		1962/63		1963/64		1962/63		1963/64	
I.	Investeringen in eigen landbouwbedrijf								
	Grond en grondverbeteringen	(1)	17	(5)	93	(7)	132	(7)	73
	Gebouwen incl. aangebouwde en vrijstaande woningen	(7)	24	(8)	50	(27)	118	(25)	107
	Investeringen in machines en werktuigen	(34)	123	(33)	132	(44)	138	(53)	172
	Toename waarde van de rundveestapel		-	(50)	-13	(76)	25	(76)	-27
	Toename waarde v.d. varkensstapel	(20)	3	(21)	19	(59)	11	(56)	45
	Toename waarde v.d. pluimveestapel	(22)	-4	(23)	2	(54)	-7	(52)	-1
	Uitbreiding bloembollenplantgoed		-	(0)	1		-		-
	Uitbreiding vaste plantopstand	(0)	1	(1)	1	(3)	3	(2)	5
	Totaal bedrijfsinvesteringen		164		285		420		374
II.	Investeringen en beleggingen buiten bedrijf								
	Leningen u/g op lange termijn	(3)	53	(4)	24	(5)	78	(4)	40
	Onroerende goederen voor nevenbedr.	(1)	28	(2)	123	(1)	14	(2)	27
	Overige investeringen in nevenbedrijf	(1)	5	(1)	19	(0)	1	(1)	4
	Deelnemingen en ledenrekeningen van coöperaties	(24)	8	(31)	9	(43)	12	(47)	19
	Totaal investeringen buiten bedr.		94		175		105		90
III.	Aflossingen								
	Verplichte aflossingen	(9)	13	(11)	20	(27)	22	(28)	28
	Contractueel onverplichte aflossingen en aflossingen boedelschulden	(10)	37	(13)	54	(21)	110	(23)	189
	Totaal aflossingen		50		74		132		217
IV.	Privé-bestedingen								
	Gezinsuitgaven	(51)	402	(52)	416	(81)	565	(80)	585
	Persoonlijke belastingen	(49)	108	(49)	117	(80)	134	(77)	164
	Onderhoudsverplichtingen	(3)	2	(3)	2	(5)	2	(4)	3
	Schenkingen	(4)	6	(4)	9	(10)	23	(7)	73
	Levensverzekeringspremies en andere vormen van oudedagsvoorziening	(21)	12	(21)	12	(28)	13	(28)	15
	Totaal privé bestedingen		530		556		737		840
V.	Toeneming liquiditeiten minus toeneming schulden op korte termijn	(51)	67	(51)	30	(80)	64	(79)	182
	Totaal bestedingen		905		1120		1458		1703

1) De getallen tussen haakjes geven het aantal bedrijven (in duizendtallen) weer waarop de besteding betrekking heeft.